

Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΑΝΥΠΟ

Κ' ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΜΕΤΑ ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Κ. ΠΑΛΑΜΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,,

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1923

Η ΑΝΝΙΩ

ΚΙ' ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΑΝΝΙΩ

ΚΥ ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΜΕΤΑ ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

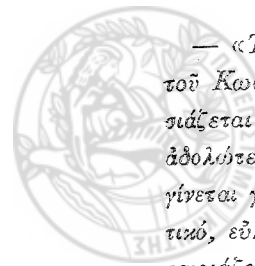
Κ. ΠΑΛΑΜΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ",
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1923

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

— «Τὰ Τραγούδια τῆς ἐρημιᾶς». Τὰ ἀποκαλεπτή-
του Κωσταντίνου Χατζοπούλου. Ὁ ποιητὴς παρου-
σιάζεται ξαφνικὰ κύριος. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι στήν
ἀδολώτερή ἐκφραση τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, αἰσθημα πού
γίνεται γλώσσα, καὶ πού εἶναι τὸ τραγούδι τὸ ἡπειρω-
τικὸ, ἐδλογημένο ἀπὸ τὴ Ρούμελη, ἀπὸ τὴ Μοῦσα,—
ταιριάζει νὰ τὴν εἰποῦμε—τὴ Ρούμελη. Καὶ μαζί κἀτι
ἀπὸ τὴ θροσιά τοῦ Κρουτάλλη καὶ ἀπὸ τὴ χάση τοῦ
Δροσίνη μ' ἓνα στερεὸ ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς πάτημα, τὸ
βῆμα τοῦ νέου ποιητῆ. Καὶ ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τὸ δακρύ-
βρεχτο ὄραμα μιᾶς πεθαμμένης πού ἐξακολουθεῖ νὰ
οἴχη στὸ στίχο του ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μιὰ λάμψη
μεταγχολικὴ κρυφὴ σὰ νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι.
Ὅμως ἴσα μὲ τὴ σελίδα 36 τοῦ βιβλίου τὸ τραγούδι
δὲν εἶναι παρὰ σὰν ἄφορα ἐκτελεσμένο θέμα ἐνὸς
καλοῦ ποιητῆ μαθητευόμενου. Ἀπὸ τὴ σελίδα 37 δ
ομοιὸς ἀλλάζει. Ὁ ποιητὴς βρῖσκει. Κυριαρχεῖ. Στὸ

ΕΘΝ. ΒΙΒΛ. ΜΟΥΣΕΙΟΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

81252

ποίημα «Καθὸς περνοῦσες» κρατῆται ἀγέρραστη ὄλη, ἢ ρητρευτική τεχνουργία τοῦ ποιητῆ, πὸν μονάχος ἴσως, περισσότερο κὶ ἀπὸ τὸ Αἶμιτρο Πορφύρα, τραγουδιστὴν ἐν τοῖτοις ἀμίμητο στὸ εἶδος του — θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῆ μουσικός. Δείχεται σὲ σπέρμα πὸν ξεφεύγει μάλις, μὰ τόσο χίονερὸ, τόσο ζωηρὰ ἐξαγγελτικὸ τῆς ὑστερότερης τέχνης πὸν θὰ ξεδιπλωθῆ στὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια», καὶ, σφραγίζοντας ρυθμικὰ τὸ «Φθινόπωρον», θὰ ἔδειχνεν ὄλη τῆς τὴν ὁμιλί καὶ τὴ μιστοριά στοὺς «Βραδινὸς θρόλους», ἢ «Φλορέρα» τῶν «Τραγουδιῶν τῆς ἐρημιᾶς» μᾶς φέρνει νὰ συλλογιστοῦμε πὸς τὸ λάλημά της ὅταν ὁ ποιητὴς φησαί μέσα της τὴν φωνή του δὲ λέει τὸν πόνο μόνο τοῦ ἀπλοῦ βοσκῶ, μὰ μπορεῖ νὰ ὑφωθῆ σὲ κοσμογονικὸ τραγούδι καθὸς τὸ ξέρουμε ἀπὸ κάποια εἰδύλλια τοῦ Θεοφίτου κὶ ἀπὸ κάποια μυθολογικὰ ποιήματα ἐνὸς μεγάλου γάλλου ποιητῆ, τοῦ *Henri de Régnier*, πὸν θὰ ἠθελα νὰ τὸν προσέξουν οἱ νέοι μας πολὺ περισσότερο κὶ ἀπ' ὅτι προσέχον ἄλλους. Τὰ «Ὀνειρα Ἀγάπης» θὰ ἠθελα νὰ τὰ προσέξουν ὅμοια οἱ νέοι μας καὶ μόνο γιατί γραμμένα εἶναι, ἂν καὶ πρωτόρικα, στὸ δεκατριεῦλλαβὸ τὸ στίχο τὸν ἐκφρασιμώτατο πὸν καθιερωμένος ἀπὸ τοὺς μεγάλους μας μετροητικούς, τὸν Πολυλά καὶ τὸν Καλοσγοῦρο, εἶναι κοῖμα πὸς σήμερα φαίνεται παραμερισμένος ἀπὸ τοὺς ποιητὲς μας πὸν ἀποκλειστικὰ μεταχειρίζονται τὸν ἐντεκαεῦλλαβὸ. Τὰ «Χεινοπωριάτικα» εἶναι γὰ μὲνα ἀδίσταχτα τὰ μαργαριτάρια τῆς

σκόλογῆς. Ἄν κανεὶς μὲ ρωτοῦσεν: ἔχετε στίχους μέσα στὴ νέα ἑλληνικὴ ποίηση πὸν νὰ μᾶς φέρουν κοντὰ στὸ αἰσθημα καὶ στὴ χάρη τῶν Ἰντερμεδέων, τῶν παγκόσμιας φήμης τραγουδιῶν τοῦ Αἶνε: — Θὰ ἀπαντοῦσα: — Ἔχουμε τὰ «Χεινοπωριάτικα» τοῦ Πέτρου Βασιλικῶ. Τὰ ἔξη δυνατὰ σκαλισμένα ἀνάγκωρα πὸν ἀκολουθοῦν, τὸ «Χειμῶναςμα», ἢ «Σπορά», ἢ «Βασκοπούλα», ἢ «Χιονισμένη νύχτα», ὁ «Καταρράχτης» καὶ ἢ «Ἐκάτη» μᾶς δείχνουν πὸς ὁ κυρίαρχος ποιητὴς ἔχει, κατὰ τὸ κῆρι του, παραμερίζοντας τὴ μουσικὴ ἀπαλότητα πὸν ξεπέφτει σὲ χαυνότητα κάποτε, νὰ ἔς ὀση δειγμάτα δυνατοῦ χαριστῆ τῆς μορφῆς, ἢ ἑλληνα παρανασιέν, πὸν ἀφελιμένος θὰ πέρασε ἀπὸ τὸ ἀγραστῆρι ἐνὸς Θεοφίλου Γωσιέ, τὴν ὄρα πὸν θὰ δοῦλεν ἑκείνος τὰ «Σμάλτα καὶ τίς Λαγυλιδοπέτρες». «Τὸ τραγούδι τοῦ Αἶνου» μᾶς φέρνει ἄλλοῦ. Ἡ ἔμπνευση ἀριστοκρατικώτερη πνευματικώτερη ἢ δημοφιλὴ τὰ ὑπονοούμενα, τὸ μυστήριον, ἢ ἔκφραση ἑλλειπτικὴ, κάτι πὸν πολὺ περισσότερο σωμαίνει παρὰ μιλεῖ: τὸ σκιδόφωτο: ξεμυτίζει ζωτικὸς ὁ συμβολισμὸς. Ὁ ποιητὴς καὶ μὲ τὴν ἀφιέρωσή του ἀκόμα δείχνει πὸς δὲν τοῦ εἶνε ξένη καὶ ἢ πολιτεία μου: μὰ ἢ στάση του, πὸς διαφορετικὴ! «Κὶ ἀπὸ τὸ τραγούδι τοῦ Αἶνου», πὸν μᾶς πάει, καθὸς θὰ ἰδοῦμε, στὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια», ὁ ποιητὴς μᾶς φέρνει στὴ μνήμη πὸς ἢ ποίηση, ἀνίσως καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κάμη χωρὶς τίς ιδέες, γιατί ἢ ποίηση μὲ τὸ λόγο καθὸς παρουσιάζεται, εἶναι τέχνη

στήν πύο σημαντική της εκδήλωση, ιδεολογική, — όμως ή ποίηση από τήν ἄλλη της ὄψη μπορεί ἐξαιρέτα νά ζήση και νά τραβήξη ἐμπρός, χωρίς ἰδέες· γιατί ή ἴδια ή ποίηση εἶναι ἰδέα. Κάτι ἀνάλογο μέ τὸ λόγο τοῦ Γκαίτε: Ὑπάρχει μιά ποίηση χωρίς εἰκόνες· γιατί ὑπάρχουν ποιήματα πὸν εἶναι, τὸ καθένα, εἰκόνα.

— Τὰ «Ἐλεγεία και τὰ Εἰδύλλια» μᾶς μεταφέρουν ἄλλοῦ ἀναπνέω μέσα σ' αὐτὰ κάποιον ἄλλον ἄερα, διαφορετικὸν ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν «Τραγουδιῶν τῆς Ἐρημιάς». Τὸ «Τραγοῦδι τοῦ Αἴνου» εἶναι ή γέφυρα πὸν μᾶς πηγαίνει ἀπὸ τὰ γλωρᾶ περιβόλια τοῦ πρώτου ποιητικοῦ του βιβλίου στοὺς ἄερινους ἀπὸ χρυσὰ και μολυβένια σύγγραφα τόπους τοῦ δευτέρου. Ἐνας μαῦρος ἴσμος παίζει τὸ βιολί του στὸ ξανθὸ νησί τῆς ἀγάπης. Μ' ὄλη τήν ξανθάδα του τὸ νησί μιά λευκή καταχνιά τὸ περιζώνει. Τὸ βιολί πὸν ἀκούγοταν καθαρότερα στὰ πρωτινὰ γλωρᾶ περιβόλια μᾶς σκορπίζει τώρα τοὺς ἦχους του, πολὺ συγχρότερ' ἐν *sourdine*, πῶς νά τὸ πῶ! Ἡ τέχνη φαίνεται ξελαφρωμένη ἀπὸ τὸ πολὺ τῆς λογοτεχνικῆς ρητορικῆς πὸν ἀναγκαστικά κλείνει κάθε εἶδους ποίηση, και ή πύο μεγάλη, ἐκεῖνη συγχρότερα. Μιλᾶει μέ κομμένα ξεφωρητά, ὅ,τι ἀρχίζει δὲν τὸ τελειώνει· μισολέει· ὅ,τι χάνει σὲ πλαστικότητα, σὲ μουσικότητα τὸ κερδίζει. Ὁ Βερλαῖν και ὁ *Henri de Regnier* στήν πρώτη του περίοδο μᾶς θυμίζουν ἀνάμεσ' ἀπὸ τοὺς στίχους τῶν Ἐλεγείων και τῶν Εἰδύλλων πῶς ζοῦνε ἄλλοῦ και

βασιλεύουν. Ὁ γαλλικὸς συμβολισμὸς, ὁ, ἐδῶ και εἰκοσπέντε χρόνια, ὄριμασμένος, μᾶς παρουσιάζεται. Ὁμως ή νέα Ἑλληνική ποίηση κερδίζει πάντα, γιατί ἐκεῖνος πὸν ἐπηρεάζεται, καθὼς συνηθίζουμε, νά λέμε ἀπὸ τὰ ξένα, εἶναι ποιητῆς γερὸς. Γι' αὐτὸ και πρωτότυπος ἐκεῖ πὸν κανεῖς θὰ μπορούσε νά τὸν χαρακτηρίσῃ μμητη. Ὅ,τι ἀδιάκριτα κ' εὐκολοξετάστα λέμε μμηση, δὲν εἶναι, ὅταν πρόκειται γιὰ ἔργα τέχνης πὸν ἀξίζουν (ὅσο κι ἂν θέλουμε νά κατεβάσουμε τήν ἀξίαι τους μέ τὸ μμητικὸ τάχα στοιχείο πὸν τοὺς τὸ ξεσκεπάζουμε), δὲν εἶναι παρὰ ἀπλὲς ἀναγκαῖες ἀναλογίες και διανοητικὲς συγγένειες. Καλὰ καλὰ νά τὸ ἐξετάσῃς, ἐπηρεασμὸς, ἐπίδραση δὲ σημαίνουν, ἀπόλυτα, τίποτε. Εἶναι κάτι σχετικὸ, και κατὰ τήν περίσταση, σύμφωνα μέ τὸ πρόσωπο πὸν ἐπηρεάζεται, τὸ μέτριο ἢ τὸ διαλεκτὸ, ἄλλοτε μπορεί και στὸ παθητικὸ, ἄλλοτε, λογικώτερα, στὸ ἐνεργητικὸ τοῦ προσώπου. Μάλιστα δὲν πιστεύω νά ὑπάρῃ ἄνθρωπος διανοούμενος, μέσα και σ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς οἰκοδόμους τῶν ἀθάνατων μνημείων τέχνης, φιλοσοφίας, ἐπιστήμης πὸν νά μπορῇ σωστά νά εἰπωθῇ **πρωτότυπος**. Καὶ ή πρωτοτυπία εἶναι σὰν τήν ἐλευθερία· τήν πλάθουμε στὸνειρό μας· δὲν ὑπάρχει.

* *

Ὑστερ' ἀπὸ πολλὴν καιρὸ (τὰ Ἐλεγεία και τὰ Εἰδύλλια εἶναι τοῦ 1898 και ή «Ἀγάπη στὸ χωριὸ» τοῦ

1910), σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ ὁ ποιητὴς ταξιδευτὴς τρι-
γυριστὴς, πειραματισμένος, ἐπηρειασμένος, μεστωμένος
ἀπὸ ἄλλες ἰδεολογίες καὶ τεχνοτροπίες, ξρωτευμένος
μὲ νέα πνεύματα, ξεφανερόνεται χειριστὴς τοῦ πεζοῦ
λόγου τοῦ πρὸ Ὀδυσσεύου Ἰστέρο· ἀπὸ τὸ μεταχειρίσασθαι
τοῦ στίχου τοῦ σχεδὸν ἄσαρκου· διηγηματογράφος
πραγματιστὴς, σχεδὸν φωτογράφος καὶ τῆς γλώσσας
στὰ διαλεκτικὰ τῆς ξεχωρίσματα, καθὼς τὸ δείχνει ἡ
« Ἀγάπη στὸ χωριό », ζωγράφος τῆς χωριάτικης ζωῆς
πιστὸς ἴσα μὲ τὰ σύνορα πὸν χρειάζονται ἀπαραίτητα
γιὰ νὰ μὴ γλυστρήσῃ ἡ καλλιτεχνικὴ ἀναπαράσταση
στὸ λαογραφικὸ περιμάζωμα. Καὶ πρέπει νὰ προσέ-
ξουμε στὴ δύναμη τοῦ ποιητῆ πὸν μὲ τὴν εὐλύγιστη
κνημικότητα τῆς φαντασίας του μόλις ξεφείροντας
ἀπὸ τὸ μουσικὸ ἀντικαθρέφτισμα τοῦ ἀποκλειστικώ-
τερα ὑποκειμενικοῦ λυρισμοῦ, στέκεται σὺν κυρίαρχος
ἐπάνω στὸ ἔδαφος τέχνης ὀλότελ' ἀντίθετης, φυσιο-
κρατικῆς, μὲ τὴν ἀξίωση μιᾶς, καθὼς ἤθελε νὰ φαί-
νεται, ἀσυγκίνητης, ἀντικειμενικῆς, μεταγραφῆς τῶν
πραγμάτων. Ἡ διήγησις τῆς « Ἀγάπης στὸ χωριό »
ξετυλίγεται ὀλόκερη σχεδὸν μέσα στοὺς διαλόγους τῶν
ἀσήμετων καὶ τιποτένων προσώπων, χωριατῶν
πάντα μικροπόνηρων, χωρὶς διόλου ὁ συγγραφέας
τοὺς νὰ φαίνεται πὸς ἀνακατώνεται κάπως στὴν ἐπό-
θεση, ἀπὸ μακρὰ ἢ ἀπὸ τὰ ὑψη περιβλέποντας, εἴτε
ἀπὸ σιμὰ συμπαθητικὰ ἢ ἀντιπαθητικὰ κοιτάζοντας,
χωρὶς καὶ μὲ κανένα κανενὸς εἶδους συμπέρασμα νὰ
βάξῃ, στὸ τέλος τουλάχιστο, τὴ σφραγίδα του. Ὅλα

ἀφίρονται στὴ διάθεση καὶ στὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ
ἀναγνώστη. Τίποτε πὸν θὰ μπορούσε νὰ φανῆ ἢ καὶ
νὰ κωκοξετηθῆ, ἔστω, σὺν προσπάθεια, ἐπίδειξη,
περισσολογία, θέρη. Τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο στὴν
ἀνετην ἀπόλαυση τοῦ ἔργου, ἡ γλῶσσα πὸν μιλῶν τὰ
πρῶσωπα· καὶ ὅλο μὲ τὴν ὁμιλία πλάθεται τὸ ἔργο· ἡ
γλῶσσα του δὲν εἶναι λογοτεχνικὰ γραμμένη· εἶναι ἡ
φωνὴ ξανακουσμένη στὸ φωνογράφο μὲ ὅλα τὰ φυ-
σικὰ ξεχωρίσματα. Ὅποιος, διαβάζοντας, μπορεῖ νὰ
πηδήσῃ ἀπάνω ἀπὸ τὸ ἐμπόδιο τοῦτο, θὰ μπορῆ καὶ
ἀκοπώτερα νὰ αἰσθανθῆ πὸς καὶ μὲ τὴν πρώτη διη-
γηματογραφικὴ δοκιμὴ του παρουσιάστηκε **μαίτρο**. Ὁ
« Πόρος τοῦ Ἀκοπώταμου », βγαλμένος στὰ 1915,
θυμᾶμαι πὸς διαν τόνε διάβασα μοῦ προξένησε τὴν
ἐντύπωση μιᾶς πολὺ ἐντεχνης καὶ μὲ ὄρεξη συγκε-
τητῆ χαραγμένης ἐπαρχιώτικης μυθιστορίας, ἠθογρα-
φικῆς βέβαια, μὰ καὶ γι' αὐτὸ πολὺ ἀξίας τῆς τέχνης
πὸν ἰδανικὸ τῆς εἶνε νὰ ζωγραφίξῃ, περασμένα πάντα
ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ καθενὸς τεχνίτη, τὰ ἦθη
καὶ τὰ ἔθιμα ἑνὸς σύνολου κοινωνικοῦ, πὸν μπορεῖ
νὰ εἶναι τὸ χωριό, μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ πρωτεύουσα,
μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας λαὸς ὀλόκερος, ὁ κόσμος ὅλος.
ἐπὶ τέλους, ἀδιάφορο. Στέκεται στὴν ἔμπνευση, στὴν
ἀγάπη, στὴ δεξιούνη, στὴν **καπατσωσύνη** θὰ ἔλε-
γα, στὴ δύναμη ἐπὶ τέλους τῆς τέχνης τοῦ μὲ στίχους
ἢ μὲ τὸν πεζὸ λόγο ποιητῆ νὰ τὸ πλατύνῃ τὸ στενὸ του
θέμα ἢ νὰ δώσῃ περιορισμένα σύνορα χειροπιαστά,
σηματισμένα, στὴν κάπως ἀπεριόριστην ἔκταση τῆς

οδσίας τοῦ ἔργου του. Ἡ σ' ἕνα χωριό μᾶς κρατᾶ μέσα με τὴς πρωτόγονες ἀγάπες καὶ τὰ μίση του ὁ λογοτέχνης, ἢ φιλοδοξεῖ νὰ μᾶς εἰκονογραφήσῃ τὰ σημαντικώτερα τῆς ζωῆς προβλήματα τὰ ἠθικά καὶ τὰ κοινωνικά, καὶ νὰ μᾶς μπάσῃ μέσα σ' αὐτή, ἠθολόγος, ψυχολόγος, ἀνατόμος, ἀναλυτής, συνθετικός, ζωγραφικός, λυρικός, συμβολικός, φυσιοκρατικός, ἐθνολογικός, θρησκ. ξεσκέπαστος, ἑπονοητικός, ἀπερίφραστος, με τὴν παρατήρησή του, τὴ γλώσσα του, τὸ ὄψος του, με τὴν ὕπαια του φιλοσοφία, ἢ καὶ χωρὶς καμμιὰ φιλοσοφία· δὲ μ' ἐνδιαφέρει. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, εἶναι ἡ καλαισθητικὴ ἐντύπωση, ἢ συγκίνησις, τὸ ξέπνημα τῶν αἰσθημάτων πού οἱ ψυχολόγοι τὰ λένε αἰσθητικά, καλλοιογικά. Μοῦ τὰ ξέπνησε; Μὲ δένει πίσω ἀπὸ τὸ ἄσπρη του, εἴτε ὀπαδὸς εἶναι τοῦ Κάρλ Μάρξ, εἴτε τοῦ Ἀτίλα θραυμαστής, εἴτε ἐρμηνευτῆς τοῦ ἑαυτοῦ του μοναχά. Ὅλα τὰ ἄλλα ξεχωρίσματα ἔρχονται ἀπὸ πίσω.

* *

Στὸ περιθώριο τῆς τελευταίας σελίδας τοῦ «Ἑπεράνθρωπον» πού καὶ αὐτὸς εἶδε τὸ φῶς στὰ 1915, σημείωσα με τὸ μολύβι μου: «Ὁχι Ἑπεράνθρωπος ἕνας. Ἑπεράνθρωποι ὅλα τὰ πρόσωπα τῆς ἱστορίας αὐτῆς. Διὸ μονάχα εἶναι ἄνθρωποι ὁ Ζαμπανίδης καὶ ἡ ἀσύγκριτη Μαρία». Βιαστικός καθὼς εἶμαι καὶ γληγοροπέραστος—ἡ ζωὴ δὲ φτάνει—ἀπὸ τοὺς τό-

πους τῆς τέχνης, ὅσο καὶ ἂν με συγκινοῦν, δὲν ἔχω καιρὸ νὰ τὴν ξεφυλλίσω πάλι τὴν ἱστορίαν αὐτή, καὶ φυλάγω μοναχά στὴ μνήμη μου τὴν ἐντύπωση ἀπὸ τὴν εἰρωνεία καὶ ἀπὸ τὴ σάτυρα, ἀπὸ τὴ με δίχως καλοσύνης χαμόγελο πίκρα, τὰ συστατικά τοῦ ἔργου πού μ' αὐτὸ φανερὸ εἶναι πὼς ὁ συγγραφέας του ξεθυμαίνει χτυπώντας τις ἀδυναμίες καὶ τις ἀμαρτίες μᾶς φιλολογικῆς γενεᾶς νέων ἀνθρώπων πού μ' αὐτοὺς θὰ γνωρίστηκε, θὰ ἔζησε, θὰ δούλεψε. Τὸ ἔργο με πάθος γραμμένο, χωρὶς νὰ εἶναι παθητικό, καὶ ἀκόμα πὺδ πολὺ, συμπαθητικό, εἶχε μολταυτα καθρεφτηστῆ μέσα στὴ συνείδησή μου σὰν ἀποφασισμένο κίνημα ἐνὸς δικαιιοκρίτη. Γιατὶ πληγῆ ἀπὸ τίς χειρότερες καὶ τίς μολυσματικώτερες μέσα στὶς κοινωνίες τίς διανοητικές, πού τίς βρίσκεις παντοῦ, καὶ σ' ἐμὰς ἐδῶ ζωηρότατα νὰ σ' ἐνοχλοῦν ἢ νὰ σε διασκεδάζουν, κατὰ τὴν ὄρα σου καὶ κατὰ τὸ κέφι σου, εἶναι οἱ ἀπὸ τὰ νιάτα τους ἄγουροι ἢ ἀπὸ τὸ φυσικό τους ἀνίκανοι νὰ σταθοῦν καθὼς ταιριάζει στὸ πέρασμα ἢ στὸ φεγγοβόλημα τῶν μεγάλων ἰδεῶν ἀντὶ νὰ φωτιστοῦν ἀπὸ κείνες, νὰ διδαχτοῦν, νὰ μάθουν πόση προσοχὴ χρειάζεται καὶ πόσος σεβασμός, πόσα ἐφόδια καὶ πόσα ὄπλα καὶ προφύλακες πόσες καὶ πόσα φυλαχτὰ γιὰ τὸ κοίταμα, τὸ φάξιμο, τὸ ἄγγισμα τῶν μεγάλων ἰδεῶν καὶ τὰ πορίσματα τῶν καλῶν μαθημάτων ἀπὸ κείνες, θαμπώνονται, νομίζεις, καὶ ξεππάζονται, τὰ σασιίζουν καὶ δὲν καταφέρνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ εἶναι γελωτοποιοὶ τῶν ἰδεῶν. Τοὺς κουνουνάτους αὐτοὺς τρελοὺς θὰ

ἤθελε νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ὁ ποιητής, ἴσως καὶ ἀπὸ στοχασμὸ φιλέκδικο. Κ' ἔκαμε πολὺ καλά.

***

Ὁ τόμος μὲ τὰ διηγήματα πὸν ἐπιγράφονται «Τάσσω, σὺ σκοτάδι» τυπωμένος στὰ 1916. Ὁ ποιητής, χωρὶς νὰ τὸν ἀρνηθῇ τὸ σίγχο, δὲ ζητᾷ τώρα παρὰ νὰ δειχθῇ μὲ τὸν πεζὸ τὸ λόγο σὺν πλάϊ τῶν καλότεχρων ἐμπνευσμένων ἱστοριογράφων τῆς δλόγρου ζωῆς ἢ τῶν ἄδων τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, καὶ νὰ σταθῇ στὴ σειρᾷ πὸν τοῦ ταιριάζει. Ἀπὸ τὸν πόλο τοῦ λυρισμοῦ περνᾷ στυοὺς ἀντίποδες τοῦ θετικισμοῦ. Μὰ τάχα ἐδῶ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ πῶς οὐ ὀνομάζουμε ὑποκειμενισμό, ἀντικειμενικότητα, λυρισμὸ, ἐπικότητα, ἰδανισμό, πραγματισμὸ, καὶ τὰ λοιπά, δὲν εἶναι γνωρίσματα ἀκατάδεχτα μεταξὺ τους, ἀταίριαστα τὸ ἔν' ἀπὸ τὸ ἄλλο, ξεπαρασιμένα, ἀκίνητα μὲ σημάδια μαθηματικὰ πὸν τὰ ξεχωρίζουν. Ἡ τέχνη εἶναι μιά, κ' ἕνας ὁ ποιητής, ὅπου καὶ ὅπως ξεπετιέται, μὲ πρόσωπα πὸν δὲν εἶναι παρὰ προσωπίδες εὐκολοκίνητες λογιῆς, πὸν ἀλλάζουν· οἱ μάσκες ὄχι τοῦ μασκαρὰ τῆς ἀπόκριας, γιὰ νὰ γελάσῃ, ἀλλὰ καὶ σὰν τὰ προσωπεῖα ἢ σὰν τὰ βαψίματα τοῦ ὑποκριτῆ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς τέχνης του. Βέβαια πὸς ὑπάρχουν μεγάλοι καὶ δυνατοὶ μυθιστοριογράφοι, ἀκόμα καὶ πεζογράφοι γενικώτατα πὸν δὲ γράφανε ποτέ τους ἕνα σίγχο, τοῦλάχιστο ποτέ μὲ τὸ σίγχο δὲ φανήκανε. καὶ ὁμως ὁ πεζὸς τους λόγος

εἶναι μεστωμένος ἀπὸ ὅ,τι ὀνομάζουμε ποίηση. Μὰ ὄχι σπάνια, μάλιστα πολὺ συχνά, ὁ τεχνίτης τοῦ σίγχου ὁ γνωρισμένος μὲ τὴν ἐτικέτα τοῦ λυρικοῦ, μὲ τὸ σῆμα πὸν φαίνεται σὰ νὰ τοῦ κλείνῃ τὴν πόρτα τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ λόγου, ἢ νὰ τοῦ τὴν ἀνοίγῃ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὰ ἐξετάζῃ καὶ νὰ τὰ χαλκᾷ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου, εἶναι καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ὁμοια καὶ περισσότερο ἀπὸ ἄλλους γυμνασμένος ἐντολοδόχος. Ἡ κριτικὴ χωρὶς μὴ στάλα ποίηση κρατιέται σὺν ῥηχά, καὶ ὅλη τὴν ἔνταση στὴν ποίηση ἢ κριτικὴ τὴ δίνει.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς παγκόσμιας φιλολογίας, τοῦλάχιστο στυοὺς νέους καιροὺς, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ περιττὸ τὸ σημεῖωμα τοῦ στενοῦ δεσμοῦ τῆς μυθιστοριογραφικῆς ὁρμῆς μὲ τὴ λυρικὴ μαγία σὲ κάποια πρόσωπα πὸν στέκοντε στυς κορυφές. Παραδείγματα, ὁ Γκαίτε, ὁ Λαμαρτῖνος, ὁ Οὐγκώ, ὁ Δανούντιο, ὁ Ρενιέ. Οἱ τρεῖς μεγαλύτεροι μυθιστοριογράφοι τῆς τωρινῆς ὥρας στὴν ἀγγλικὴ φιλολογία· ὁ Μέρσεθ, ὁ Θωμᾶς Χάρντυ, ὁ Κίπλιγκ.

***

Παραστρατίζω στυὸ δρόμο μου, σταματημένος ἀπὸ τὸ κοίτασμα κάποιων λουλουδιῶν, νὰ εἰποῦμε, σι' ἀλλάμα παρᾶμερα κάποιωνε στοχασμῶν. Ἦθελα νὰ ὑποστηρίξω πὸς τὸν ποιητὴ πὸν σήμερα μὲ ἀπασχολεῖ δὲν τὸν ἔβλαψε τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὸ ζωγραφικὸ πρῶτα καὶ τὸ μουσικὸ ὕστερα λυρισμὸ, στὴν πραγμα-

τολογική διηγηματογραφία· τὸ πέρασμά αὐτὸ δὲν εἶχε τίποτε τὸ ἀφύσικο καὶ τὸ ἀπροσδόκητο. Ἄκόμα μῆτε πρέπει νὰ λησμονοῦμε πὼς κάθε φορὰ πὸν κριτικὰ κανεὶς ξεχωρίζει ἓνα διήγημα κατὰ τὸ εἶδος του, χαρακτηρίζοντάς το, λόγου χάριν, ρωμαντικό, πραγματολογικό, κοινωνιολογικό, περιγραφικό, ἠθογραφικό, ψυχολογικό, ἀναλυτικό, ἢ ποιητικό, ἐννοεῖ πὼς τὸ ὄνομα πὸν τὸ χαρακτηρίζει τοῦ δίνεται ἀπὸ τὸ στοιχεῖο πὸν φαίνεται ἐκεῖ μέσα πὼς κυριαρχεῖ. Μὰ ἡ κυριαρχία αὐτὴ δὲν εἶνε ἀποκλειστική, καὶ δὲν ἀπαγορεύει τὴν συνύπαρξιν καὶ ἄλλων μέσα σ' αὐτὸ στοιχεῖον. Ἡ ἠθογραφία δὲ μπορεῖ νὰ νοηθῆ στήν τέχνη χωρὶς τὴν ψυχολογία, καὶ ὁ ψυχολόγος ἀδύνατο τοῦ εἶναι νὰ σβύσῃ ἀπὸ τὸ λογαριασμό του τὰ λεγόμενα ἠθῆ. Ἐπειτα ὁ μυθιστοριογράφος εἶναι ποιητής· καὶ συχνὰ τὸ ἀξίζει τὸ ὄνομα δικαιοτέρῳ ἀπὸ πολλοὺς ἀρμαδιαστὲς τῆς ῥίμας. Δὲν ξέρω ἂν τὸν ξάφνισε τὸ Ζολὰ ἢ θὰ τὸν κολάκεψε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ τῆς ἀξιοθαύμαστης πάντα κριτικῆς του νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸ του σὰν ἓναν ἀπὸ τὰ λαμπροτάτρια ἐπιστήμονα πρωτεργάτη τῆς πειραματισμένης, καθὼς τὴ βάρπτισε, μυθιστορίας, ὁ τίτλος πὸν τοῦ ἔδωκαν οἱ στοχαστικώτεροι κριτικοὶ τοῦ καιροῦ του. Τίτλοφορήθηκε ἀπ' αὐτοὺς, καθὼς καὶ εἶναι, νομίζω, δυναμερώτατος ρωμαντικός ἐπικός ποιητὴς τοῦ νατουραλισμοῦ, μὲ τὸ στοιχεῖο τὸ χτηνώδικο, κορώνα του. Ἡθὲλα λοιπὸν νὰ παρατηρήσω πὼς ὁ ποιητὴς πὸν μὲ ἀπασχολεῖ, καὶ λυρικός μὲ τὰ σύγνεφα καὶ ἱστοριστὴς μὲ τὰ πράγματα, βρῖσκειται πάντα

στὴν πατρίδα του. Ὅμως μὲ τὸν ποιητὴ μου συμβαίνει καὶ κάτι ἄλλο.

* * *

— Γιὰ τὸ «Φθινόπωρο» εἶχα σημειώσῃ στὸ περιθώριον μῆς γωνίας τοῦ βιβλίου: «Ποίηση καὶ ζωὴ. Καὶ ἡ φέση γέρω σὰ χορικό. Καὶ τὸ μυθιστόρημα ὄλο σὰν τραγοῦδι. Φθινόπωρο στὸν τίτλο διαβάσεις, χωρὶς ἐπιτότιλο χαρακτηριστικὸ τοῦ εἶδους του. Σωστά.» Ἀμα κανεὶς φτάσῃ σὲ μιὰν ὀρισμένην ἀντίληψιν τῆς τέχνης, ἀστεία κατανοῦν τὰ εἶδη.» Καὶ ὅμως ἡ ποίηση τοῦ ἔργου αὐτοῦ, δηλονότι κάτι πὸν δείχνει ἰδανικοποιημένα τὰ ἀντικείμενα καὶ μέσα σὲ θαμπόφεγγ' ὄνειρον, δὲν γίνεται εἰς βάρος τῆς οὐσίας τοῦ ἔργου, καθὼς συχνὰ συμβαίνει σὲ ἄλλα ἔργα, καὶ δυνατῶν ἀκόμα, πὸν μῦθος δὲν ὑπάρχει· καὶ ἂν ὑπάρχη φυτοζωεῖ· σὰ δὲν πνίγεται στὰ γαλανὰ νερὰ ἢ στὰ μαυρονέρια τοῦ λυρισμοῦ. Ἡ «Φθινόπωρο» ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἱστορία μὲ τὴν πλεγμένη τῆς ὑπόθεσιν μὲ τὴν ἀρχή, νομίζω, καὶ μὲ τὸ τέλος τῆς. Ἀλήθεια πὼς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες του δείχνονται πολὺ ἐπιφυλαχτικοί. Ἡ, καλύτερα, εἶναι ἀπὸ τὰ βιβλία πὸν ἢ πολὺ θ' ἀρέσῃ, ἢ δὲ θ' ἀρέσῃ. Ἀπὸ τοὺς ἐπιφυλαχτικὸς ἐξακολουθῶ ν' ἀκούω στερεότυπα:—Εἶναι ἐπηρασμένο ἀπὸ τὸ «Βιβλίον τοῦ μικροῦ ἀδερφοῦ»· τὸ σκανδιναβικὸ διήγημα τὸ μεταφερόμενον εἰς τὴν γλῶσσαν μας ἀπὸ τὸν ποιητὴ. Καθε φορὰ πὸν τὸ ἀκούω βρῖσκομαι στενοχωρημένος. Γιατὶ πρέπει μὲ

ντροπή μου να το εξομολογηθῶ: και μ' ὄλη τὴν ἐπιθυμία μου, ἀκόμα δὲν κατώρθωσα να το διαβάσω το πολυφημισμένο αὐτό, καθὼς ἀναγνωρίζεται, ἀριστουργηματάκι. Ὅμως κάπως ξέροντας τὸν τρόπο τοῦ ἐπιρροασμοῦ τοῦ ποιητῆ μου ἀπὸ τὰ ξένα, θὰ μπορούσα να στοχαστῶ πῶς τὴν παρατήρηση αὐτὴ τὴ φέρνουνε, βέβαια, στὸ πνεῦμα κάποιες, ὑποθέτω, ἀναλογίες τοῦ ἑλληνικοῦ μὲ τὸ σκανδιναβικό, ἀναλογίες ὅμως ποὺ θὰ εἶναι περισσότερο δηλωτικὲς κάποιας δυνάμης και προκοπῆς τοῦ Ἑλληνα ποιητῆ παρὰ μιμητικῆς ἀδυναμίας δείγματα. Ἐμὲ ἡ ἐντύπωσή μου τὴ μὰ και μόνη φορὰ ποὺ διάβασα τὸ «Φθινόπωρο», ἀπὸ τὸ ὕφος του και ἀπὸ τὴ ρυθμική του, εἶχε κατασταλάξει σὲ μιὰ λέξη: Ἐξαισιο. Δὲν ξέρω πῶς θὰ μοῦ φανῆ ἂν τὸ ξανακοιτάξω.

* *

Κ' ἔπρεπε να μᾶς κάμῃ να τὴν περιμένουμε τὴν τέχνη ποὺ ξετυλίγεται στὸ «Φθινόπωρο» τὸ τέλος τοῦ τόμου ποὺ εἶχε τὴν «Τάσσω», «Στὸ σκοτάδι» και τᾶλλα διηγήματα.» Κυρίως με τὴν «Ἀδερφή» και μὲ «Τὸνειρο τῆς Κλάρας» γυρίζουμε, ἀπὸ τὸ περπάτημα μέσα στὰ πράγματα, στὸ τρίκλισμα μέσα στὰ ὄνειροφαντάσματα. Και τὰ δύο τους μᾶς παρουσιάζονται σὰν προανακρούσματα τοῦ «Φθινόπωρου». Τὸ «Φθινόπωρο» καθὼς τὸν ἄκουσα να λέῃ, σκόπευε να τὸ συνεχίση σὲ ἄλλο ἔργο τοῦ εἶδους του. Ὅμως ἀντὶ να γράψῃ νέα ἱστορία ἔβαλε τὸ περιεχόμενο τῆς μετου-

σιωμένο στοὺς «Βραδινὸς θρούλους». Και ὅμως στὸν τόμο μὲ τὰ διηγήματα χαιρόμαστε τὴν «Τάσσω» και θαυμάζουμε τὸ «Σκοτάδι», γιὰ τὴ συγκροτητὴ ὁρμὴ τῆς διήγησης μέσα στὴν πλαστικὴ συνοχὴ τοῦ ὕφους. Και μὲ ὄλη τους τὴ συντομία μοῦ θυμίζουν τὰ μαθήματα ποὺ ἔπαιρνε ὁ ποιητῆς ἀδιάκοπα ἀπὸ μεγάλους διδασκάλους πάντα βρισκόμενος σὲ μιὰ κίνηση περιεργείας και κοινωνίας πρὸς ἐκείνους, πρὸς ὅσους τοῦλάχιστο περνοῦσαν μπροστὰ ἀπὸ τὸ κοίταμά του. Ὁ Φλωμπέρ σὰ να τὸν εἶχε σαγηνέψει μὲ τὴ θεωρία τῆς ἀντικειμενικῆς τέχνης του, μὲ μιὰ σὰν ἀπόλυτη τελειότητα ἀρχιτεκτονικὰ βαλμένου ὕφους, ξαφνικὰ συχνὰ τώρα τελευταῖα τὸ ἀνάφερνε τ' ὄνομά του εὐλαβητικώτατα. Σὲ παλαιότερους καιρούς, ὁ σοηδὸς Στριμπεργ, μὲ τοὺς ἰδεολογικοὺς και περιοδικούς πυρετοὺς ποὺ τότε φέρουν ὄλο να παλεύῃ ἀλλάζοντας πρωτεϊκὰ τὴ στάση του, τὸν ἐνθουσίαζε. Και τὸ συνταίριασμα, σὰν ξαναγεννημὸς, λογῆς πρεσβύτερων και ἁμοιαστων και ἀταίριαστων μέσα στὶς φαντασίες τῶν νεώτερων, αὐτὸ κάνει συχνότατα τὴ σημασία και τὴν ἀξία και ὅ,τι ἐπὶ τέλους δὲ μπορούμε παρὰ να ὀνομάσουμε πρωτοτυπία.

* *

Ἐνωριμὰ μὲ τὸ Γκαῖτε. Καταστάλαξε στὴ μετάφραση τοῦ «Φόουσι» και τῆς «Ἰφιγένειας» Ὅσοι τὸ διάβασαν και εἶναι σὲ θέση κάπως να κρίνουν, βλέ-

πουν τῇ διαφορᾷ μεταξύ ἀριστουργημάτων ποιητῶν πὸν τὰ μεταφράζει ὅποιος γραμμάτων ἄνθρωπος καὶ τῶν ἴδιων μεταφρασμένων ἀπὸ ποιητῆς πὸν σημαίνουν καὶ πὸν ἀξιῶνε, στὴ γλῶσσα τους. Τὰ διαβάζουμε σὰν πρωτότυπα ποιήματα ξεφτυρωμένα στὴ γῆ μας. *Όλα τᾶλλα παρατηρήματα καὶ ξεφαχνίσματα γιὰ τὴν ἀκριβολογία ἢ γιὰ τὴν πὸν ἐλεύθερη ἀπόδοση, γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ γίνεται ἡ μετάφραση, πιστὰ ἢ ἄπιστα, καὶ τότε ὁ μεταφραστὴς πιστὰ μεταδίδει καὶ τότε ἄπιστα, καὶ ἂν ἡ λέξη μὲ λέξη μεταφορὰ εἶναι ἡ προτιμώτερη καὶ ἂν ἡ παράφραση μᾶς πάει σιμώτερα στὸ συγγραφέα, —λεπτομέρειες* ἔρχονται κατοπιναὶ ἢ ἀρχὴ μένει, καθὼς τὴ σημείωσα. Ἡ μετάφραση πὸν ἀξίζει εἶναι εἶδος δουλειᾶς πρωτότυπης, καὶ γιὰ τὴν ἀξίῃ πρέπει νὰ γίνεται ἀπὸ μεταφραστὴ πὸν καὶ ἀρίστος τὸ βάρος του δὲν εἶναι ἴδιο πρὸς τὸ βάρος τοῦ συγγραφέα πὸν μεταφράζει, ὅμως πάντα βαραίνει καὶ ξέρει νὰ γράφῃ, ἀνάλογα γερά. *Ἐπειτα : καὶ οἱ πρωτοτυπώτεροι λογοτέχνες δὲν εἶναι τάχα μεταφραστὲς τῶν ἑαυτῶν τους ;

* *

Στὴν περίοδο τοῦ γκαϊτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ποιητῆ, πὸν γίνεται ἀφορμὴ στὰ σημειώματ' αὐτὰ, θυμοῦμαι καὶ τοῦτο : Στὸ «Νουμᾶ» ἀνάμεσα σὲ ἄλλα εἶχανε φανῆ μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο δυὸ τρία ἀπὸ τὰ περισσότερα φημισμένα σύγγραμμα τραγούδια τοῦ

Γκαϊτε, πὸν δὲ μπορούσαμε, σωστά, νὰ τὰ ποῦμε φιλοσοφικά. Φανήκανε, νομίζω, ἔστω ἀπὸ τὴν κριτικὴν, πὸν εἶχε βαλθῆ, σὲ στιγμὴ κάπως ἀντιπαραμικροῦ περσοῦ, νὰ σακρώσῃ. Καὶ τὰ ποιήματα ἐκεῖνα μοῦ προσέφεραν ἀκριβῶς βοήθεια ἀπὸ τὴς δυνατώτερες γιὰ νὰ ἀποκριθῶ σὲ κάποιους τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὡς πρὸς τὴν ποίηση καὶ, ἰδιαίτερα, τὴ λεγόμενη φιλοσοφικὴ (*). *Ο Γκαϊτε μοῦ θυμίζει καὶ κάτι ἄλλο πὸν

(*) Στὸ «Νουμᾶ» τοῦ 1910 βρίσκονται μὲ τὸν τίτλο «Μιά Ἀπόκριση» τὰ ἄρθρα τοῦ Χατζόπουλου, γεννημέν' ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἑνὸς κριτικοῦ ἐξετασμοῦ τοῦ ἔργου μου* καθὼς καὶ στὸ «Νουμᾶ» τοῦ 1912 ἡ δική μου ἀπάντηση «Ὁ Ποιητὴς καὶ ὁ Κριτικὸς—Ζητήματα καὶ Μαθήματα», σὲ κάμποσ' ἄρθρα. Δυστυχῶς ἀτόμειναν ἀτέλειωτα, γιὰ τὸ τότε ἡ ὄρεξί μου γύρισε πρὸς ἄλλην ἐργασία, σπουδαιότερη γιὰ μένα. «Ὁ Ποιητὴς καὶ ὁ Κριτικὸς» θὰ ξαναφανῆ στὴν «Ποιητικὴ μου» πὸν, γλήγορ' ἀργά, ἐλπίζω κάποτε νὰ ἰδῆ τὸ φῶς, ὅμως ρυθμισμένος σύμφωνα μὲ τὸ συνολικὸ σχέδιον τοῦ βιβλίου μου. Γιὰ τὸ Χατζόπουλο, κριτικὸ τότε πολὺ περισσότερο πολεμικὸ ἀπέναντί μου, παρὰ μελετητικὸ, θὰ χρειάζοταν ξεχωριστὸ ξέτασμα. Μὰ πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθῆ, πρὸς τιμὴ τοῦ ποιητῆ πὸν ὅταν ξαναϊδωθήκαμε στὴν Ἀθήνα, τὴν ἐκστρατεία του ἐκείνη ἐναντίον μου αὐτοπροαίρετος μοῦ ὠμολόγησε, καὶ ὄχι μονάχα μιὰ φορὰ, πὸν εἶχε στὴ συνειδήσιν του βάρος, ἐπιχειρημένη, ἔλεγε, βιαστικά καὶ κάπως ἀσυλλόγιστα, χωρὶς νὰ καταγίνῃ προσεχτικά, καθὼς μοῦ ἀξίσε, στὸ ξεδιάλυμα τῶν πολλαπλῶν σημείων πὸν τὴν ὀργανώνουν τὴν ποίησίν μου. Καὶ τοῦ κριτικοῦ μεταγνώμοῦ του ἔδωκε γενναῖα δείγματα, ἀφιερώνοντάς μου τοὺς «Ἀπλοῦς Τρόπους», καὶ μαζί ἐκδηλώνοντας τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν

μὲ παραξένεψε. Μιλῶντας τελευταία μὲ τὸν ποιητὴ, τὸν ἄκουσα νὰ ἀναφέρει μὲ συμπάθεια πολλὴ τὸ «Βέρτερο», καὶ μάλιστα νὰ λέγῃ πὺς εἶχε σκοπὸ νὰ καταρίνη μεταφράζοντάς τον. Τὸν ρώτησα τότε γιὰ τὶς «Ἐκλεχτικὲς Συγγένειες», τὸ ἀριστούργημα ποὺ κάθε φορὰ ποὺ τὸ συλλογιστῶ, σὰ νὰ σκῶζω κάτω ἀπὸ τὸ κράτημα μιᾶς στοχαστικώτατης γοητείας. Μοῦ ἀπάντησε ψυχρὰ, πάντα μὲ τὴν ἐπιφύλαξη τῶν ἀνθρώπων ποὺ μελετοῦνε, μὰ σὰ νὰ ἤθελε νὰ μοῦ πῇ πὺς δὲν τοῦ ἄρεσε τὸ βιβλίον. Κάπως ταραχτήκα. Τοῦ ἀνάφερα ἓνα ἢ δυὸ μέρη του ποὺ θέλοντας καὶ μὴ, τὸν προκαλοῦνε τὸ θαυμασμό. Ἀναγκάστηκα νὰ ἐμολογήσῃ πὺς εἶχα δίκιο ἐκεῖ. Ἀδιάφορο. «Οἱ Ἐκλεχτικὲς Συγγένειες» μπροστὰ στὸ «Βέρτερο» μοῦ φαίνοντ' ἓνα οἰκοδόμημα σοφίας μπροστὰ σ' ἓνα ρεαλιστικὸ μεθύσι.

* *

καταφρόνησὶ του πρὸς ὀρισμένες, τὸν καιρὸν ἐκεῖνο, κατακριτικὲς τάχα τοῦ ἔργου μου φυλλάδες ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν καταδέχομαι, βέβαια, νὰ τοὺς προσέξω. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὺς τὰ ἄρθρα τοῦ Χατζόπουλου, μὲ ὅλη τους τὴν ἐπικριτικὴ, δὲ βγήκαν ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ ὀφειλόμενου πρὸς ἐμένα κριτικῶν σεβασμοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ἀξιώθηκαν ἀπάντησι. Γενικώτατα, καὶ ἄσχετα πρὸς τὸ προκειμένο, θὰ μπορούσα νὰ σημειώσω : πρὸς μερικὸς ἀπὸ τοὺς λογῆς ἐπικριτὲς μου χροιστῶ μεγάλη χάρη' μὲ κάνουν πάντα, τὸν ταπεινότετον ἐμὲ, νὰ βλέπω πὺς στέκομαι πολὺ ψηλά.

Μὲ τοὺς «Ἀπλοὺς Τρόπους» ὁ ποιητὴς ξαναγενοῦντο τοὺς πρώτους του ἔρωτες. Ἡ καρδιά του ὀριμώτερον γὰρ νὸ τοὺς ὑποστῆ τοὺς κλονισμοὺς τῆς λυρικῆς εὐαισθησίας. Ἡ τέχνη του ἀσφαλέστερον. Τὸ πρῶτο τραγουδι τοῦ βιβλίου «Ἄσ' τὴ βάρκα στὸ κῆμα ὅπου θέλει νὰ τρέχῃ» εἶναι καὶ ἡ μουσικὴ εἰσαγωγὴ τῆς συμφωνίας. Φύση καὶ σκέψη, εἰκόνα καὶ ἰδέα, στίχος καὶ ρυθμὸς, ἀξεχώριστα σχεδόν. Καὶ ἡ ἁρμονία αὐτὴ ὀδηγεῖ στὴν ἀπλότητα, ὅμως ἀπλότητα κάθε ἄλλο παρὰ ἀπλή. Σὲ ὄρατα χλοερὰ τοπία μᾶς ὀδηγεῖ ὁ ποιητὴς καὶ ἡ ποιήσῃ του ἀπὸ ἐκεῖνα μεστῶνεται. Ἡ ποιητικὴ τέχνη, συγκρατητὴ ἀποκάλυψη τῶν ὄσα σχετίζον τὸν ἡθικὸ πρὸς τὸ φυσικὸ κόσμον, ἐφαρμύζεται γιὰ μυριστῆ φορὰ στὸ στίχο τοῦ Χατζόπουλου, ὅμως σὲ τρόπο ποὺ μᾶς φαίνεται σὰν καινούριος, ἀπὸ τὴν εὐχαρίστησι ποὺ μᾶς προσερεῖ καθὼς τὸ καταφέρει πάντα ὁ ἄδολος ποιητὴς. Τὰ πρῶτα δέκα ποιηματάκια σὰ νὰ μᾶς παρατείνον τὸς σκοποὺς τῶν «Τραγουδιῶν» τῆς ἐρημιᾶς», στοχαστικώτερα, ἱερατικώτερα, σοφώτερον ἁρμονισμένα. Καθὼς θὰ ἔλεγα πὺς ἡ «Ἀριάδνη» καὶ οἱ ἐκστατικοὶ «Χαιρετισμοὶ» συμπληροῦνον τὸ ὀνειροπόλημα τῶν «Ἐλεγείων καὶ Εἰδυλλιών», ἂν δὲν ἔβλεπαν κατόπιν τὸ φῶς οἱ «Βραδινὸι Θοῦλοι» ὅπου τὸ συμπλήρωμα τοῦτο παίρνει τὴ μεγαλύτερη του ἔντασι, ἀποκορυφώνεται, ἢ ἐξατιμίζεται, θὰ ἔλεγα πάλι, στὴ μεστωμένην ἀπὸ ἀσύλληπτα ὀράματ' ἁμορφία τῆς μουσικῆς. Στέκομαι ἀκόμη στοὺς «Ἀπλοὺς Τρόπους» ἐκεῖ ὅπου στὸ κελί του ὁ ποιητὴς, περιμαζεμένος,

βρίσκει στροφές ἄφραστα γλυκεῖες σὰν ἐκείνες τοῦ «θυμοῦμαι πὼς μὲ ἀντίκρυσες», καὶ ὕμνους τολμᾷ γαλήνιους καὶ καταναυτικούς πρὸς δύο του ὁμότεχνους, τὸ Λάμπρο Πορφύρα καὶ τὸν Καμπύση, μὰ πόσο διαφορετικούς τὸν ἕν' ἀπὸ τὸν ἄλλο! Κ' ἔξαρν' ἀλλάξ' ἢ σκηνογραφίᾳ. Τὸ **ψωμί** θὰ ἔφτανε νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ὑποψιασθοῦμε πὼς ὁ ποιητὴς δὲν εἶναι ἀπὸ κείνους ποὺ περιορίζουν τὰ κοιτάγματα τῆς πολυόμματης Μούσας σὲ ὥρισμένο κύκλον αἰσθημάτων ποὺ συγκροτοῦν ἀπαλόπνοα, θηλυκά. Ἡ **κοινωνία**. Μεταλλεῖο ἀπέραντο γιὰ θέματα καὶ γιὰ θαύματα στὴν Τέχνη. Καὶ νὰ τὸ «Παραμῦθι», κάτι ἀπροσδόκητο καὶ μοναδικό, ποὺ εἶναι μαζί κάτι ἀπὸ τὸ ἔπος καὶ κάτι ἀπὸ τὸ δράμα. Συγκροτοῦνται μέσα του δυὸ ἀντίμαχες κοινωνικὲς ἰδέες κύριες, οὐσιαστικὲς μὲ στροφές ἔπιτονες, σφοδρῆς, ἀπερίφραστες, σχεδὸν γυμνές, ἀλύγιστες. Μολαταῦτα ὁ ποιητὴς δὲ γίνεται κοιτῆς. Ὑποβάλλει, ζωγραφίζει, ἐκφράζει, χωρὶς νὰ πάῃ παραπέρα ἀπὸ τὴν ψυχικὴ διάθεση τοῦ κοινοῦ του ποὺ καλλιτεχνικό τὸ φαντάζεται ὁ ποιητὴς· δηλαδὴ κοινὸ ποὺ τοῦ φτάνει νὰ χαίρεται τὸ δράμα **καλαισθητικά**. Μονάχα τὸ τελευταῖο τετράστιχο μᾶς θυμίζει πὼς ἀνίσως ἄλλαξε ἢ παράστασις, τὸ δράμα δὲν ἐτελείωσε. Τὸ ὅλο ποίημα, ἀπὸ τὰ σπάνια στὴ φιλολογία μας, μᾶς κάνει κ' ἐκείνο νὰ θυμηθοῦμε πὼς ἡ ποίηση δουλεύει καὶ γιὰ πράγματα γύρω της ποὺ ἂν δὲν τὰ ξέροι ἢ ἂν τὰ παραμελεῖ, χάνει κάτι ἀπὸ τὸ ὕψος της κ' ἀπὸ τὸ ἐπιβλητικὸ της. Τὸ ποίημα τοῦ «Παραμυθιοῦ» θὰ τὸ παρουσιά-

ζα γιὰ δεῖγμα τοῦ τρόπου ποὺ ὁ ποιητὴς, γενικά, ξέρει νὰ μεταχειρίζεται τὰ κοινωνικά, τὰ πολεμικά θέματα, τὰ ἰδανικά ποὺ ζοῦνε στὴν ἀτμοσφαιρα τῆς τρικυμισμένης, πεζᾶ καὶ θετικᾶ, ἐνέργειας, ἀνίσως δὲν εἶχα μπροστά μου ὀλόκληρη σιγασειρὰ στοὺς «Βραδινὸς θροῦλους» Μέσα στὸ βιβλίο αὐτὸ νομίζεις πὼς ὁ ποιητὴς ν' ἀπαλλαγῇ κατορθώνοντας ἀπ' ὅλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα ποὺ κάνουν ὑπωσθήποτε νὰ συγγενεῖ τὸ μέθυσο στίχο μὲ τὸ λόγο τὸ νηφάλιο, τὴν ἔκστασις ποὺ εἶναι ἡ ποίηση, μὲ τὴν ὅποια περίσκεψη τοῦ πεζοῦ λόγου, πλησιάζει πολὺ, σχεδὸν συγχωνεύει τὸ ποίημα ποὺ ἀπαγγέλλεται, μὲ τὸ τραγοῦδι ποὺ τραγουδιέται. Καὶ νομίζεις πὼς οἱ «Βραδινὸι θροῦλοι», γίνονται περισσότερο ἀπὸ ἤχους παρὰ ἀπὸ στίχους, πρὸς κάποιον παραγωγόνισμα τῆς πλαστικῆς, ἀλλ' ἀντίθετης πρὸς τὰ μουσικὰ στοιχεῖα τῆς ποιητικῆς τέχνης, ποὺ παίρνουν ἐκεῖ σχεδὸν ἀποκλειστικά νὰ κυριαρχήσουν. Πρᾶγμα ποὺ μοροεῖ νὰ ἐνοχλῇ στὸ τέλος πολλοὺς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θέλουν τὴν ποίηση νὰ εἶναι πάντα πὺ πολὺ σωματωμένη καὶ στ' ὄνειρό της ἀκόμα περισσότερο δεμένη μὲ κάποια λογικὴ συνάρτησις στὴν ἐκφρασὴ της· πρᾶγμα ὅμως ποὺ συγκινεῖ κ' ἐνθουσιάζει στὸ τέλος ὄσους ἀγαποῦν τὴν ποίηση τετράπλατα καὶ μὲ γνησιώτερη καλαισθητικὴν ἀντίληψη σὲ ὅλα της τὰ πολύτροπα καὶ πολύμορφα φανερώματα, κ' ἐκεῖ ποὺ ξεσπᾷ σὰν κήρυγμα, κ' ἐκεῖ ποὺ ἀκούγεται σὰν παραμίλημα· φτάνει, ἐκεῖνος ποὺ κηρύττει κ' ἐκεῖνος ποὺ ξενομιλεῖ, νὰ εἶναι ὁ ποιητὴς· λυρικός πάντα στὴ φαν-

τασία του, με τη γλώσσα και με το ρυθμό και κυρίως του και εποταχτικούς του. Ο Χατζόπουλος βρίσκεται στο στοιχείο του με τους «Βραδινούς Θρούλους», που μολαταῦτα δὲν τὸν ἐμποδίζει καὶ νὰ ἐπικοινωνῇ με τὰ γύρω του πράγματα καὶ νὰ συνεχίσει σὲ ἄλλο τόνο, με τὴν ἴδια ψυχὴ, τὴν κοινωνικὴ ποίηση τοῦ «Παραμυθιοῦ». Παράδειγμα ἡ «Προσευχὴ τῶν πολλῶν» ποὺ ἔχει τίτλο «Κ' ἐρχόμαστε» καὶ ἀρχίζει ἀπὸ τὴ σελίδα 94. Στους 140 καὶ πλέον στίχους τῆς ἀντιχτυπᾶ καὶ ἐπονοητικώτατα ἐκφράζεται ἡ ἀγωνία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπινου κόσμου ἀνάμεσα στὸν πρόσφατο ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐξολοθρευμὸ, ἡ ἀγωνία του φερόμενη στὴ συνείδηση τῶν πολλῶν, τῶν ἀπλῶν, τῶν ταπεινῶν, τῶν προλεταρίων, τῶν κατὰδικων τῆς ζωῆς· ἀλλὰ σὲ τρόπον ὥστε ἡ διαμαρτυρία τῆς ψυχῆς αὐτῆς νὰ μὲν ἴσως πάντα εἶναι χαραγμένα ἀπὸ τὸν ποιητὴ σύνορα τῆς μουσικῆς ἐκφραστικῆς, χωρὶς κανένα παραστράτισμα, ἀκόμα καὶ ὅταν τὸ παραστράτισμ' αὐτὸ εἶναι πέταμ' ἀητοῦ πρὸς τὰ ὕψη, καθὼς συμβαίνει στὴ μεγαλόστομη ποὺ ὅλα ἀπὸ περικωπῆς τ' ἀντικρούζει, τέχνη. Γίνεται κάπως με τὴν ποίηση αὐτὴν ὅ,τι ὁ ἄγγλος ἱστοριογράφος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας τονίζει γιὰ τὸν «Οἰδίποδα ἐπὶ Κολωνῶν». Μέσα σὸ ἔργο τοῦτο, διατείνεται, ποὺ δὲν ἔχει πλοκὴ, ἡ ποίηση στέκεται ὑπέροχη, γιὰ τὴν φτάνει τὸ ἰδικὸ τῆς ἀχιδὸβόλο φῶς.

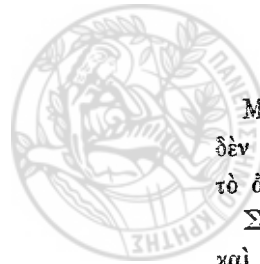
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΛΑΣ

H ANNIO

Η ΑΝΝΙΩ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Μὰ ἄς εἶχε τὰ μάτια κλειστὰ ὁ ἔμπορος, φαίνεται δὲν κοιμόταν κι ἄκουσε τὴν ἱστορία τοῦ γιατροῦ, γιατί τὸ ἄλλο βράδι μᾶς εἶπε καὶ κείνος τὴ δική του.

Συνηθίζουνε στὰ χωριά μας—ἔτσι κάπως ἄρχισε— καὶ μᾶς ξενητεύουνε μικρούς. Στὴ Βλαχιά καὶ στὴ Ρουσία καὶ τώρα ὕστερα καὶ στὴν Ἄμερική ὁ τόπος μας εἶναι στενός· βουνά, τσουκάρια, γκρεμοὶ καὶ σάρες. Δὲ βγάζει τίποτες ἢ γῆς, δὲ μᾶς φτάνει νὰ ζήσουμε. Καὶ γώ, σὰν ἔμαθα δύο τρία γράμματα, ἔπρεπε νὰ φύγω. Καὶ σὰ δὲν εἶχε ἡ μάνα μου κανένανε δικὸ στὴ Ρουσία ἢ στὴ Βλαχιά, μ' ἔστειλε κάτω στὴν πόλη. Ἦταν ἐκεῖ ἓνας μπάρομπας μου ποὺ ἔκανε κουτσοδουλειὰς στὸ πόδι καὶ κείνος μ' ἔβαλε σ' ἓνα μπακάλικο νὰ τρώω στὴν ἀρχὴ μόνο ψωμί. Ἔτρωγα ξύλο περσό-

τερο κ' έπλενα ποτήρια και βαρέλια και σκούπιζα τὸ μαγαζὶ και κουβαλοῦσα νερὸ ἀπὸ τὰ πηγάδια τῆς γειτονιάς. Ὁ ἀφεντικός μου μ' ἔστελνε στὸ πιὸ κοντινὸ πού ἦτανε σὲ μιὰν ἀλλή ἀποπίσω ἀπὸ τὸ μαγαζὶ, μὰ ἐμένα μοῦ ἄρεσε νὰ πηγαίνω σ' ἐν' ἄλλο μακρυνότερο, ἔπει μαζευότανε κόσμος περισσότερος κ' ἔπρεπε νὰ περιμένω πολλή ὥρα γιὰ νὰ πάρω ἀράδα νὰ γεμίσω. Ἔτσι μποροῦσα και χάξενα, κουβέντιαζα, ἔπαιζα και συχνὰ ξεμαλλιαζόμουνα κιόλας μὲ τ' ἄλλα μπακαλόπουλα. Τοῦ ἀφεντικοῦ μου, πού μὲ πρόσμενε μὲ τὰ χαστούκια, τοῦ ἔβρισκα πρόφαση πὼς στὸ πηγάδι τῆς γειτονιάς μὲ πειράζανε και μὲ πετροβολοῦσαν τὰ παιδιά. Καὶ δὲν ἔλεγα και ψέματα. Γιατὶ πράγματι τὰ παιδιά πού μαζευόνταν ἐκεῖ ὀλόγυρα στίς μυγαλιές και γκρεμίζαν μὲ τίς πέτρες τὰ τσάγαλα, ἅμα μὲ βλέπανε νὰ περνῶ, μὲ περιγελοῦσανε γιὰ τὴ μεγάλη μύτη μου και τὰ φλῶρα μου μαλλιά. Κι' ὅταν ἔκανα νὰ τοὺς πῶ τίποτες και γώ, γυρίζαν τίς σφεντόνες τους ἀπάνω μου. Καὶ καθὼς ἔφευγα γιὰ νὰ γλυτώσω, και τὰ κορίτσια πού παιζαν τὰ πεντόβολα και τὸ σκουινάκι στὴν ἀλλή, μὲ περιγελοῦσανε και κείνα και μὲ φωνάζαν μυσταρά. Μὰ κι ὅλα τ'ἄλλα παιδιά νὰ λείπαν, ἔφτανε νὰ μὲ δῆ μόνο ἡ Ἄννιῶ, τὸ κορίτσι τοῦ σπιτιοῦ. Πετιότανε στὴν πόρτα, τέντωνε τὰ δάχτυλα μπροστὰ στὴ μύτη και μοῦ ἔβγαζε μιὰ πιθαμὴ τὴ γλῶσσα. Ἔπρεπε νὰ περάσουν κάμποσα χρόνια, νὰ μεγαλώσουμε κι οἱ δυό, νὰ πάψουν τὰ παιδιά νὰ μὲ πετροβολοῦνε, γιὰ νὰ λείψουν και τὰ περιγέλια τῆς Ἄννιῶς. Τώρα ὄχι μόνο δὲ

μοῦ βγαζε τὴ γλῶσσα, μὰ σὰ μ' ἔβλεπε νάρχομαι στὸ πηγάδι, ἔπαιρνε τὸν κουβά της κ' ἔβγαине και κείνη ἐκεῖ. Ἔγὼ κοκκίνιζα κ' ἔφευγα βιαστικός. Μοῦ φαινόταν πὼς κοιτάζε πάντα τὴ μύτη μου. Κι' ἀφοῦ δὲν μποροῦσα νὰ τὴν κόψω, ἀποφάσιζα νὰ μὴν ξαναπάγω στὸ πηγάδι τῆς Ἄννιῶς. Μὰ και γὼ δὲν τό νιωθα πὼς βρισκόμουν πάλε κει και τὴν ξαναεῖχα μπρὸς μου και μὲ κοιτάζε, σὰ νὰ τῆς ἄρεσε νὰ βλέπη τὰ μάτια μου νὰ χαμηλώνουν ντροπαλὰ μπροστὰ της, μοῦ γελοῦσε, μοῦ μιλοῦσε, σὰ νὰ τῆς ἄρεσε ν' ἀκούω τὴ φωνή της. Ἐπειτα ἔπαιρνε τὸν κουβά και μοῦ γύριζε τὴν πλάτη κ' ἔφευγε γιὰ νὰ μοῦ δείξη και τὸ σβέλτο της κορμί. Τὸ ἐνιωθε πὼς στεκόμουν ἐκεῖ και τὴν κοιτάζα ὕστερα, ἅμα ἔφτανε στὴν πόρτα, γύριζε και μοῦ γελοῦσε ἄλλη μιὰ φορὰ. Καὶ γύριζα και γὼ στὸ μαγαζὶ και πότιζα οὔζο και νερὸ τὸν κόσμο. Κι ἅμα ξαναρχόμουν στὸ πηγάδι και τόχαινε νὰ μὴν μπορῆ νὰ βγῆ και κείνη, γιατί ἦταν ἡ μάνα της ἢ ἄλλος στὴν ἀλλή, ἔβγαине μόνο στὴν πόρτα και μοῦ πετοῦσε πετραδάκια και γελοῦσε και κρυβόταν. Καὶ γὼ πάλι γέμιζα τὸν κόρφο μου κἀντιο ἢ ζάχαρη, ὅ,τι ἔβρισκα πιὸ τοῦ χεριοῦ κ' ἐρχόμουν και τῆς τ'ἀδινά. Ἔτσι λίγο λίγο ἄρχισα νὰ ξεχνῶ τὴ μύτη μου και νὰ μὴν τὴ βλέπω στὸ μικρὸ καθορτάκι, πού εἶχα κρυμμένο στὴ στίβα τὰ σακιά και τ'ἔβγαζα κ' ἔσκυβα πίσω ἐκεῖ και χτένιζα τὰ μαλλιά μου βιαστικὰ πρὶν πάω στὸ πηγάδι. Τῆς Ἄννιῶς τῆς ἄρεσε νὰ μὲ πειράζει, νὰ μοῦ λέει πὼς κάνω τὴ χωρίστρα μου στραβά, πὼς εἶμαι ὁμορφος κ' ἔνα σωρὸ ἄλλα. Ὅλο και ξε-

θάρρενε περισσότερο μαζί μου. Και μιὰ μέρα με ρώτησε γιατί περπατῶ ξυπόλυτος.

Δὲν τῆς ἀποκρίθηκα πὼς ἦμουν ἔτσι πῶς λεύτερος· οὔτε πὼς με χαστούκιζε ὁ ἀφεντικός μου ἅμα μ' ἔβλεπε ποδεμένο. Κοκκίνησα μονάχα και τῆς εἶπα:

«Καὶ σὺ τὸ ἴδιο δὲν περπατεῖς;»

«Στὸ σπίτι, μὰ ὄχι και στὸ δρόμο», μοῦ ἀποκρίθηκε.

Κι ἀλήθεια, ὅταν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ ἦταν ὁ δρόμος, ἡ Ἄννιὼ φοροῦσε τὶς κεντητὲς παντοῦφλες τῆς και τὸ καθαρὸ φουστάνι. Πολλὲς φορὲς ποὺ ἔτυχε, περνώντας ἀπὸ κεῖ, νὰ τὴ δῶ νὰ σεργιανίζει κρατημένη μπράτσο με τὶς γειτονοπούλες, μ' ἔπιανε ντροπή. Ἔτσι στολισμένη μοῦ φαινόταν βέβαια ὁμορφότερη, ὥστόσο μοῦ ἄρεσε καλύτερα ὅπως ἐρχόταν στὸ πηγάδι, γιατί ἔτσι ταίριαζε περισσότερο μαζί μου. Ἔβλεπα τὸν ἑαυτὸ μου λιγδιασμένο και βρώμικο κ' ἔτρεχα νὰ φύγω και φρόντιζα νὰ μὴν περνῶ ἀπ' τὸ δρόμο ἅμα τὴν ἔβλεπα ἐκεῖ. Στεκόμουνα μόνο κρυμμένος στὴ γωνιά και τὴν κοίταζα. Μὰ μιὰ βραδιὰ εἶδα και κάτι ποὺ δὲ μοῦ ἄρεσε. Καθὼς περπατοῦσε περαδῶθε με μιὰν ἄλλη, κάποιος νέος τὶς εἶχε ἀποκοντὰ και κάτι τοὺς ἔλεγε κι αὐτὲς γελοῦσαν. Τὸ ἄλλο βράδι ξαναπῆγα και παραφύλαξα. Πάλι ὁ ἴδιος νέος ἀποκοντὰ και πάλι αὐτὲς τὰ ἴδια. Δὲ βάσταξα και τὸ εἶπα τῆς Ἄννιῶς, ἅμα τὴν εἶδα. Μοῦ ἀπάντησε γελώντας πὼς ὁ νέος τριγύριζε τὴ φιλενάδα τῆς. Μὰ μιὰν ἄλλη βραδιὰ ποὺ πῆγαινα κρασι

σὲ κάποιον σπίτι και πέρασα πάλι ἀποκεῖ, ἡ Ἄννιὼ σεργιανίζει στὸ δρόμο με μιὰν ἄλλη φιλενάδα τῆς κι ὁ νέος πῆγαινε πάλι ἀποπίσω. Μοῦ ἤρθε, και γὼ δὲν ξέρω τί, ἤθελα νὰ κλάψω ἀπ' τὸ κακὸ μου και δυὸ μέρες δὲν πῆγα στὸ πηγάδι. Μὰ δὲ βάσταξα περισσότερο κ' ἡ Ἄννιὼ σὰ με εἶδε, ἤρθε χαμογελώντας.

«Μὲ περγελᾶς», τῆς εἶπα και κόντευα νὰ κλάψω ἀλήθεια.

Μοῦ ἠμολόγησε πὼς πράγματι ὁ νέος κυνηγοῦσε αὐτὴ, αὐτὴ ὅμως δὲν τὸν ἀγαπᾶ. Μονάχα ἐμένανε ἀγαπᾶ. Δὲν εἶναι κουτὴ, μοῦ εἶπε, νὰ μπλεχτῆ με κείνον, γιατί ξέρει πὼς δὲν τὴν παίρνει.

«Τότε γιατί τὸν κοιτάζεις;» τῆς εἶπα.

«Δὲν τὸν κοιτάζω γὼ, ἐκεῖνος με κοιτάζει», ἀπάντησε.

«Ἄστ' αὐτὰ», τῆς ἔκαμα· «σὲ εἶδα με τὰ μάτια μου ποὺ τοῦ γελᾶς.»

«Δὲ γελῶ γὼ· ἐκεῖνος με κάνει και γελῶ», εἶπε και γέλασε.

«Πὼς σὲ κάνει;»

«Νὰ—μοῦ λέει—»

«Τί σοῦ λέει;»

Κοκκίνησε και γελοῦσε και δὲν ἤθελε νὰ πῆ. Ἐπειτα ὅμως μοῦ εἶπε πὼς τῆς λέει πὼς εἶναι ὁμορφη, πὼς ἔχει ὁμορφα μάτια, ὁμορφα...

Σταμάτησε και χαμήλωσε τὰ μάτια.

«Τί ἄλλο;» ρώτησα.

Μὰ δὲ μιλοῦσε χαμογελοῦσε μόνο πάντα και κοιτάζε κάτω.

Είχα απιδώσει χάμω τὸν τενεκὲ μὲ τὸ νερὸ καὶ στεκόμουν ὀρθὸς σιμὰ τῆς καὶ τὴν κοιτάζα. Τὰ δέντρα τῆς αὐλῆς σκεπάζαν τὸ πηγάδι καὶ δὲν μπορούσε νὰ μᾶς δῆ κανεὶς. Ἔσκυφα καὶ τὴν ἀγκάλιασα.

Δὲ θύμωσε. Γύρισε μόνο καὶ κοιτάξε φοβισμένα πίσω τῆς.

Λίγες μέρες ἠσύχασα. Μὰ ἓνα δειλινὸ πού ἦρθα πάλι γιὰ νερὸ καὶ πῆγα πρὸς τὴν πόρτα τῆς νὰ γυρέψω τὸν κουβά τῆς, γιατί ὁ δικός μου ἔτρεχε, τὴν πήρε τὸ μάτι μου καὶ στεκότανε μπρὸς στὸν καθρέφτη κ' ἔδενε μιὰ κορδέλα στὰ μαλλιά. Τὴν ἔδενε καὶ τὴν ξανάδενε κι ὄλο δὲν τῆς ἄρεσε. Τὸ παράθυρο ἦτανε μισογυρμένο καὶ σίμωσα σιγὰ ἐκεῖ καὶ στάθηκα καὶ κρυφοκοίταζα.

«Εἶσαι ὁμορφότερη ἔτσι, θὰ τοῦ ἀρέσης καλύτερα», τῆς σφύριξα.

Τρόμαξε καὶ χύμησε καὶ μούκλεισε τὸ παράθυρο στὰ μούτρα.

Ἔκανε μέρες νὰ βγῆ στὸ πηγάδι. Τρύπωνε ἅμα μ' ἔβλεπε. Τῆς καρμέλες ὅμως, πού τῆς ἄφινε στὴν αὐλόπορτά τῆς κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα, πῆγαινε καὶ τίς ἐπαιρνε κ' ἔτσι δὲν ἀπελιζόμουν πὼς μοῦ θύμωσε γιὰ πάντα. Καὶ τόντι νὰ τὴν, ξαναπαρουσιάστηκε ἓνα πρωί. Μὲ τὸ πρόσωπο κατεβασμένο, μὰ ὅταν τῆς γέλασα καὶ τῆς μίλησα, χαμογέλασε κι αὐτή.

«Μὰ νὰ τὸ ξέρης» μοῦ εἶπε: «δὲν θὰ σοῦ ξαναμιλήσω, ἂν τὸ ξανακάνης, ἂν μὲ πειράξης ἄλλη φορὰ γιὰ κείνον. Σοῦ εἶπα δὲν ἀγαπᾶ ἄλλον ἀπὸ σένα.»

Ἦστερα ἔμαθα ἀπὸ μιὰ γειτόνισσα πὼς τὴν περασμένη μέρα ἢ μάνα τῆς τὴν ἔπιασε νὰ μιλή μὲ τὸν λιμοκοντόρο καὶ τὴν ἔδειρε κ' ἔβρισε καὶ φοβέριξε κι αὐτόν.

Κι ἀλήθεια δὲν τὸν ξαναεἶδα νὰ περάσῃ. Ἄπὸ τὴ χαρὰ μου δὲν μπορούσα νὰ τὸ πιστέψω πὼς εἶχα μείνει μονοχός. Στὴν ἀρχὴ μπλέχτηκα μὲ τὴν Ἄννιῶ δίχως νάχω τίποτε στὸ νοῦ, δίχως νὰ λογαριάζω καὶ νὰ περιμένω κάτι. Τώρα ὅμως ἀρχισα νὰ παίρνω ἀλλιώτικα τὸ πρᾶμα· θάμουν ὡς εἴκοσι χρονῶν. Ὁ ἀφεντικός μου μὲ εἶχε βάλει σὲ μιστὸ καὶ δὲ γυρνοῦσα πιά ξεπόλυτος, ἀγόρασα μὲ δικὰ μου χρήματα πουκάμισα καὶ ροῦχα καὶ δὲν ἤμουν τόσο βρωμιάρης, καθὼς πρῶτα.

Καὶ τὴ Λαμπρὴ καὶ τοῦ Χριστοῦ πού κλείναμε τὸ μαγαζί, ἄλλαξα, στολιζόμουνα καὶ γὼ κι ἔβγαίνα γύρω στὸς δρόμους. Περνοῦσα κι ἀπὸ κείνον, ὅπου σεργιάνιζε γιορτοφορεμένα κ' ἡ Ἄννιῶ καὶ μοῦ φαινότανε πὼς ἤμουν ἐγὼ τώρα ὁ λιμοκοντόρος, πού τὴν κυνηγοῦσε μιὰ φορὰ. Μὰ τώρα πάλι δὲν μπορούσα νὰ πηγαῖνω πάντα στὸ πηγάδι γιὰ νερό· ἦταν τὸ μικρότερο παιδί τοῦ μαγαζιοῦ γι' αὐτό, κ' ἔτσι δὲ μπορούσα πιά νὰ βλέπω κάθε μέρα τὴν Ἄννιῶ. Τὴν ἀλλὴ τοῦ σπιτιοῦ τῆς τὴ χῶριζε ἀπὸ τὴν ἀλλὴ τοῦ μαγαζιοῦ μας ἓνα στενό, καὶ κεῖ πετιόμουνα καμιὰ στιγμὴ κι ἀλλάζαμε δυοτρία λόγια, ὅταν τύχαινε νὰ πεταχτῆ κι αὐτὴ τὴν ἴδια ὥρα, καὶ κεῖ ἀρχίσαμε νὰ σμιγνοῦμε καὶ τὸ βράδι ἀργά, ὅταν κλείναμε τὸ μα-

γαζί κ' έβρισκε κι αυτή καιρό να ξεκλεφτεί από τη μάνα της.

Έκει, ένα βράδι που είχε αρρωστήσει κάποιος δικός της, κ' η μάνα της πήγε να τον ξενυχτίσει, έτρεξε ή Άννιω και μου είπε να πάω όργότερα να κρυφτώ μέσα στο πλυσταριό της και να την περιμένω. Στην αρχή φοβήθηκα, μα μιὰ και της τὸ έταξα, πήρα θάρρος ύστερα και πήγα. Ήταν χειμώνας και θυμοῦμαι φυσούσε κ' έβρεχε. Τὸ ρέμα, που περνούσε δίπλα εκεί, βούιζε καταβασμένο, σὲ μιὰν άκρη τοῦ πλυσταριού κοιμόντανε κ'οι κότες κι άποκάτω από τή σκεπή σ' ένα πέταυρο καρφωμένο στην άστρέχα κουρνιάζαν τὰ παγόνια, που έθρεφε ή μάνα της Άννιως. Κι'αὐτὰ κ'οι κότες ταραζόντανε κάθε στιγμή και μᾶς ξαφνίζαν... Από τὸ πίσω μέρος συνόρευε τὸ πλυσταριό με τὸ στάβλο τοῦ διπλανοῦ σπιτιοῦ και τ'άλογα δύναν και κείνα ώρες ώρες βαρειές κλωτσιές στο ξύλινο τὸ χώρισμα. Ο τρέμος δὲ με άφησε οὔτε μιὰ στιγμή κ' έφυγα άποφασισμένος να μην ξεγελαστῶ ναρθῶ άλλο βράδι. Μα όταν ξαναέλειψε ή μάνα της Άννιως, ήρθα και δεύτερο και τρίτο και μιὰ κ' έγινε ή αρχή ή Άννιω εξακολούθησε κ' ύστερα που ήταν ή μάνα της στο σπίτι να της ξεκλέβεται και τότε που και ποῦ. Όσο που τή μυρίστηκε κι άξαφνα μιὰ νύχτα, καθώς πήδησα τὸν τοίχο βρέθηκα μπροστὰ στὸν ίσκιό της.

Τάχασα και σταμάτησα. Και κείνη τήν πρώτη στιγμή φάνηκε πὸς τρώμαξε, μα όταν με γνώρισε, χύ-

μησε και με άδραξε από τὸ άφτί και με πέταξε έξω από τήν αυλόπορτα χωρίς να χάσει πολλά λόγια.

Τήν άλλη μέρα ήρθε στὸν άφεντικό μου και κείνος με πήρε πίσω από τὰ σακιά και με άρχισε στις κατακεφαλιές.

Τούταξα πὸς δὲν τὸ ξανακάνω για να γλυτώσω εκείνη τή στιγμή. Μα γλήγορα ξεχάσα τὸ τάξιμο και γλήγορα ξεχάσε κ' ή Άννιω τὸ ξύλο που έφαγε κι αυτή απ' τή μάνα της.

Δὲν πέρασε καιρός, και μᾶς ξανάπιασαν πάλι να κρυφομιλοῦμε μέρα μεσημέρι κάτω από τήν καμάρα τοῦ γεφυριοῦ. Η μάνα της έστειλε τώρα ένα δικό της και μ' έκραξε στην αυλή τοῦ μαγαζιοῦ και μου είπε να πάψω να ντροπιάζω τὸ σπίτι της ξαδέρφης του.

«Δὲ θέλω να ντροπιάζω κανένα σπίτι» τοῦ άποκρίθηκα «έχω καλὸ σκοπὸ για τὸ κορίτσι.»

«Για τὰ μούτρα σου εἶναι», θυμωσε και μου άστραψε και κείνος δυὸ στὰ μάγουλα και με φοβέριξε πὸς ἂν ξαναμάθη πὸς μίλησα με τήν Άννιω, θὰ βάλη τὸν άστυνόμο να με κάμη έξορία.

Μᾶς ξαναπιάσαν πίσω στο στενό, και τήν άλλη μέρα ήρθε ὁ άστυνόμος και μ' έδειξε και με φοβέριξε πὸς θὰ θὰ μ' έξοριση για λωποδύτη.

Μὰ τὸ άκουσε ὁ άφεντικός μου και πήρε τὸ μέρος μου, γιατί δὲν τοῦ έπεφτε τόσο εύκολο να βρῆ άμέσως άλλο παιδι στο πόδι μου.

Ήταν κίολας με τὸ άλλο κόμμα και κόντεψε να

γίνη σούσουρο. Μά οι δικαί της Άννιώς τὸ σπατάριε
Γιὰ μένα ὅμως ἦταν ἡ Άννιώ χαμένη. Φτωχικό-

ριτισο ἦταν κι αὐτή, μὰ μιὰ φορὰ ὁ πατέρας της ἦταν
καλός, ἡ μάνα της κρατοῦσε ἀπὸ γωνιά καὶ παρθεύανε
νὰ βροῦνε κάποιο νοικοκύρη νὰ τὴ σιγουρέψουν.
Τὴν κλεῖσαν μέσα καὶ δὲν μπορούσα νὰ τὴν ξαναδῶ.

Δὲ μοῦ ἔμενε ἄλλο παρὰ νὰ τὴν κλέψω.

Μὰ μὲ τί καὶ πῶς; Άφοῦ δὲν μπορούσα νὰ τὸ
κάμω αὐτό, μοῦ ἤρθε στὸ νοῦ κάτι ἄλλο· θυμήθηκα
πόσοι φύγανε ἀπὸ τὸ χωριό μου καὶ πήγανε καὶ κά-
μανε κατάσταση στὴν ξενιτιά. Κι ἀποφάσισα νὰ ξενι-
τευτῶ καὶ γώ, νὰ πάω νὰ καζαντίσω καὶ ναρθῶ νὰ
πάρω τὴν Άννιώ μὲ τὸ σπαθί μου.

Εἶπα λοιπὸν τοῦ ἀφεντικοῦ μου πὼς θὰ φύγω καὶ
τοῦ ζήτησα νὰ μοῦ πληρώσει τοὺς μιστοὺς. Εἶχα νὰ
λάβω κάπου δυὸ ἑκατοστάρικα. Σὲ μιὰ τρούπα κάτω
ἀπὸ τὴν καμάρα τοῦ γεφυριοῦ εἶχα κρυμμένα κι ὅσα
σούφωνα στὸ μεταξὺ ἀπὸ τὸν μπεξαχτιὰ δεκάρα τὴ
δεκάρα, ὅταν ἔβρισκα καιρό.

Ὁ ἀφεντικός μου θέλησε νὰ μοῦ γυρίσει τὸ κεφάλι,
μὰ δὲν μπόρεσε. Μὲ πληρώσε κ' εἰτοιμάστηκα νὰ
φύγω. Μὰ πρὶν φύγω, ἤθελα νὰ σμίξω τὴν Άννιώ
ἄς ἦτανε καὶ μιὰ στιγμή.

Σηκώθηκα λοιπὸν πρωτὶ θαμπὰ καὶ καθὼς ἤξερα
πὼς ξυπνᾶ πρωτίτερα ἀπὸ τὴ μάνα της, τράβηξα καὶ
μπήκα στὴν αὐλή.

Τὴ βρήκα μπρὸς στὴν πόρτα. Καθότανε σ' ἓνα κα-
σόνι καὶ τάγιζε τὶς ὄρνιθες καὶ τὰ παγόνια. Πήγα

τόσο σιγὰ ποὺ μὲ κατάλαβε μόνο ἕνα ἔφασα μπρο-
στὰ της. Ξαφνίστηκε ποὺ μὲ εἶδε καὶ μοῦ ἔριξε μιὰ
φοβισμένη ματιὰ χωρὶς νὰ κουνηθῆ.

« Ἦρθα νὰ σοῦ ἀφήσω γαῖα », τῆς εἶπα « φεύγω
σήμερα. »

« Ποῦ πᾶς; » ψιθύρισε ἀνήσυχα καὶ φοβισμένα.

« Στὴν ξενιτιά. »

« Καὶ δὲ θὰ ξαναρθῆς; »

« Σὰν καζαντίσω. Θάρθω νὰ σὲ πάρω· θὰ μὲ πε-
ριμένῃς; »

« Ναὶ, θὰ σὲ περιμένω », εἶπε καὶ μὲ κοίταξε θολά.

Ἔσκυψα, τῆς ἔπιασα τὸ χέρι καὶ χωριστήκαμε.

Καθὼς ἔβγαίνα, γύρισα κ' εἶδα τὴν αὐλή. Ἐμπαι-
νε ἡ ἀνοιξη κ' οἱ μηλιές καὶ μιὰ ροδακινιά μπρὸς στὸ
πηγάδι ἦταν ὅλες φορτωμένες μὲ ἀνθία. Στάθηκα μιὰ
στιγμὴ ἀκόμα καὶ ξαναεἶδα τὴν Άννιώ ποὺ μὲ κοίτα-
ξε κι αὐτὴ ἀπ' τὴν πόρτα δίχως νὰ σαλέψῃ.

Ἔστερα ἔκλεισα τὴν πόρτα κ' ἔφυγα.

Καὶ ξενιτέφτηκα. Στὸ χωριὸ ποὺ πήγα νὰ δῶ τὴ
μάνα μου, ἔσμιξα μὲ ἄλλους δυὸ πατριῶτες μου καὶ
τραβήξαμε στὴ Βλαχιά.

Τὸν πρῶτον καιρὸ βρήκα τὸ καζάντισμα δυσκολώ-
τερο παρότι τὸ λογάριζα, κ' ἤρθαν στιγμὲς ποὺ δειλία-
σα, καὶ τὸ συλλογιζόμουν τί εἶχα κάμει. Μπήκα ὑπηρέ-
της καὶ κῆ. Ἔστερα ἀνοιξα δυὸ μαγαζιά καὶ τὰ ξανά-
κλεισα, γύρισα πολιτεῖες καὶ χωριά, περάσανε πεντέξι
χρόνια καὶ δὲν μπορούσα νὰ ψυχοπιαστῶ. Εἶχα ἓνα

φουρνάρικο στη Σιμνίτσα, όταν άνοιξε ο ρούσσικος ο πόλεμος στα εβδομηνταοχτώ έββαλα σύντροφο ένα ρουμάνο και μπορέσαμε και πήραμε μερίδι στην προμήθεια του στρατού. Όταν έσυχάσανε τα πράματα και χωρίσαμε τη συντροφιά, μεράσαμε από κάπου δεκοχτώ χιλιάδες ο ένας. Κι αποφάσισα να φύγω. Ίσια με τότε στον ύπνο και στον ξύπνο μου είχα προστά μου την Άννιώ και πετούσε η καρδιά μου άμα συλλογίζομουνα πώς θα γύριζα μια μέρα με γεμάτο το κέμερι και θα τη γύρευα της μάνας της. Πώς η μάνα της δέ θα μου την έδινε, πώς η Άννιώ δέ θα με περιμένε, δέν τó έβαζα ούτε μια στιγμή στο νού ως τότε όσο γυροούσα εδώ και κεϊ, όσο ακόμα δέ μποροούσα να βάλω στην άκρη δυο πεντόλιρα. Μα τώρα πού τα ένιωσα στον κόρφο μου δέκα φορές διπλά, μ' έπιασε δείλια. Τάχα θα μου την δώσουν, άρχισα να στοχάζουμαι, τάχα η Άννιώ με περιμένει; Μου γυρίσανε στη θύμηση τα παιγνιδίσματα πού έκανε μια φορά με τó λιμοκοντόρο, την ξανάφερνα προστά μου να σιάξη μπρός στον καθρέφτη τα μαλλιά, να στολιζεται, να γελά με κάποιονε στο δρόμο, να του άνοιγη τη νέχτα την πόρτα της, χωρίς να θέλω την έβλεπα στεφανωμένη με άλλον, μ' ένα παιδι στην άγκαλιά. Ήταν οί φόβοι αυτοί πού μ' έμποδίσανε να φύγω, η μια καλή δουλειά με τα σιτάρια πού μου παρουσιάστηκε έξαφνα; Δέν τó κατάλαβα και γώ πώς μπερδεύτηκα με αυτή κ' ύστερα με άλλη κ' ύστερα μ' ένα μεγάλο μαγαζί. Διπλιάσανε, τριπλιάσανε τα καπιτάλια

μου και ο τζίρος μου μεγάλωνε με την ημέρα. Μου έρχόταν κριμα να φύγω πιά. Πολλές φορές, άμα έφτανεν ο βαρύς, μακρούς χειμῶνας, άμα στρωνόντανε τα κλιόνια και κρεμόταν άποπάνω ο σταχτερός, ο μολυβένιος ουρανός, συγγένιαζε και μένα ο νοῦς και μπουχτιζα την κούα ξενιτιά κ' η αϋλή της Άννιώς έφεγγε άνθισμένη μπρός μου. Πολλές φορές σάν τύχαινε να βγω στην έξοχη κ' έβλεπα καμιά χωριατοπούλα πού τάγιζε τις όρνιθες, μου ξαναπρόβαλλε η Άννιώ θλιμμένη και χλωμή καθώς την άφησα, και γύριζα στο μαγαζί κατσοφιασμένος και με την καρδιά βαρειά. Μα δέν άργούσανε να με τραβήξουν πάλι οί άλλες έννοιες. Είχα μεστώσει στο εμπόριο και στον παρά. Είχα κάμει τόσα χρήματα, πού αν ήθελα να τα σηκώσω και να φύγω, θα μποροούσα να ζήσω καλά με τον τόκο τους. Όμως άμα μπή κανεις στον πλοῦτα, γλυκαίνεται, μεθά μ' αυτόν και δέν του κάνει όρεξη να σταματήσει. Και μόλις μου βρέθηκε η περίσταση να πληθύνω μεμιάς τó έχει μου και να συγγενέσω κι όλας με μια καλή και πλούσια φαμίλια, δέ δίσταξα. Παντρεύτηκα.

Πώς δέ μ' έτρωγε μέσα μου τó τάξιμο, πού είχα κάμει της Άννιώς, δέν μπορώ να τó πώ. Κ' ύσως να ήταν αυτό πού άλλαξε άξαφνα την τύχη μου. Τη δεύτερη βδομάδα πού στεφανώθηκα, ένα ξαφνικό φαλιμέντο κάποιου χρεώστη μου τó πλήρωσα είκοσι χιλιάδες. Τόν άλλο μήνα δεύτερο κακό. Και κατόπι τó ένα πάνω στο άλλο στη σειρά. Φόβο δέν είχα για να

πέσω, μα οί άπανωτοί χαμοί με κάμαν μίξερο και νευρικό. Δέν ταιριάζαν κιόλας τὰ χνώτα μας με τή Βλάχα που πήγα και φορτώθηκα. Είτε γώ έφταιγα είτε αυτή, δέν ήταν ζωή εκείνη που περάσαμε μαζί δυο χρόνια. Άλλιώς μαθημένη αυτή, άλλοιώς εγώ. Δέν είχαμε και τήν τύχη νά μάς δώσει ο Θεός ένα παιδί. Δέν πήγαινε μακρότερα τὸ πράμα. Τῆς γύρισα πίσω τήν προίκα και χωρίσαμε.

Μα δέν μπορούσα και γώ νά μείνω άλλο στον τόπο. Και σούσουρα γίναν πολλά, και βαρέθηκα κιόλας τήν ξενιτιά. Έκαμα λογαριασμό, μου μέναν άρκετά. Πούλησα τὸ μαγαζί, τὰ σήκωσα όσα είχα και τὸ μάζεψα για τήν πατρίδα. Ξεκίνησα με τὸ σκοπό νά τραβήξω ίσια στο χωριό μου. Μα ἡ μάνα μου ήταν πεθαμένη, με τ' άδέρφια μου δέν είχαμε πολλές άγάπες. Μόνο άμα χρειάζόνταν τίποτε, μου γράφανε καμιά φορά. Κ' έτσι τραβήξα στην πόλη, που είχα παρατήσει τήν Άννιώ. Πήγαινα για κείνη; Δέν ἤξερα ούτε άκόμα ζούσε. Πήγαινα, γιατί δέν είχα ποῦ άλλοῦ νά πάω.

Κατέβηκα τή νύχτα στο ξενοδοχείο. Ήταν καινούριο. Τότε που έφυγα, δέν ήτανε χτισμένο εκεί τὸ μέρος. Τὸ πρωί σαν ξύπνησα, βγήκα στην άγορά. Δέ με γνώριζε βέβαια κανείς, μα εγώ γνώρισα κάποιους άμέσως κ' είχα τὸ φόβο μη με γνωρίσουνε κι αυτοί. Πήγα και κάθησα στον καφενέ κι ο κόσμος με κοίταζε, όπως τὸ κάνει στα μικρά τὰ μέρη, όπου είναι μετρημένοι οί ξένοι. Πήρα μιάν εφημερίδα κ' έκανα

πὼς διάβαζα κ' έριχνα γύρω μου λοξές ματιές. Κατιτὶ σὰ χαρὰ πηδοῦσε μέσα μου, ἡ χαρὰ που έχει κανείς όταν γυρίζει στην πατρίδα. Και για μένα ήταν σαν πατρίδα ο τόπος αυτός όπου είχα έρθει μικρός και πρωτογνώρισα τὸν κόσμο. Μα και μιὰ θλίψη ένιωθα μαζί με τή χαρὰ. Έκει που γνώριζα ένα πρόσωπο παλιό στον έναν, που ξεχώριζα μιὰ γνωριμη φωνή στον άλλο, έβλεπα κιόλας πὼς τὰ πρόσωπα τὰ είχε αλλάξει και τὰ ζάρωσε ο καιρός, άκουγα πὼς τῆ φωνῆ τῆ βραχνιάσανε και τήν ψευδίσανε τὰ χρόνια. Ένας κύριος ἤρθε σέ λίγο και κάθησε στο διπλανὸ τραπέζι. Τὸν γνώρισα άμέσως πὼς ήταν ο γιατρός του άφεντικού μου. Τὸν άφησα με τὰ μαλλιά ψαρά, μα με κορμί δρθὸ άκόμα. Τώρα οί πλάτες του είχανε λυγίσει και τὰ μαλλιά του ήταν κατάσπρα.

Ύστερα ἤρθε πάλι κάποιος άλλος και κάθησε αντίκου του κι άρχίσανε νά παίζουν. Μαζευτήκαν κι άλλοι γύρω, φαίνεται. Έχανε ο γιατρός και θύμωνε και φώναζε. Άπό τ' άλλα τὰ τραπέζια γύρω γελοῦσανε. Στην πόρτα ἤρθε και στάθηκε ένα παιδί και κοίταζε πρὸς τὸ τραπέζι του γιατροῦ. Θα τὸ στείλιανε νά του μηνύσει, κι αυτό φοβότανε νά τὸν σιμώσει, άπαράλλαχτα όπως μιὰ φορά και γώ, όταν τὸν έβλεπα έτσι θυμωμένο. Έτσι είδα πάλι πόσο λίγο αλλάζουν είκοσι χρόνια τῆ ζωῆ.

Και τὸ ξαναείδα όταν ύστερα βγήκα και στην άγορά. Άρχισα νά γνωρίζω ένα ένα τὰ παλιά τὰ μαγαζιά. Είχαν ξεκαινουργωθεί πολλά, είχαν χτιστεῖ άλλα

νέα, μὰ τὰ περισσότερα μέναν τὰ ἴδια ὅπως τ' ἄφησα. Κι ὅπως προχωροῦσα, βρισκόμουν ὀλοένα πάλι στὴν ἴδια τὴν παλιὰ ζωὴ. Ὁ κόσμος πηγαινοερχότανε, στεκότανε καὶ κουβέντιαζε, liaζότανε στοὺς μπάγκους, νύσταζε καὶ χασμουριόταν. Καὶ μέσα στὰ μαγαζιά οἱ ἔμποροι μετροῦσαν μὲ τὴν πῆχη, σκίζανε χασέδες, οἱ μπακαλῆδες γεμίζαν χαρτουλίνες καὶ μποτίλιες, οἱ τσαρουχάδες χτυποῦσαν τὰ πετσιά, οἱ καποτάδες ράβαν καθισμένοι σταυροπόδι, ὁ ντελάλης φώναζε καὶ τὰ μπακαλόπουλα γυροῦσαν βρώμικα καὶ κουβαλοῦσαν ξυπόλητα νερό.

Τέλος βρέθηκα μπρὸς καὶ στὸ παλιό μου μαγαζί. Ἔμεινε τὸ ἴδιο, ἀπαράλλαχτο σὰ νὰ εἶχα φύγει ἐχτές. Δὲν ἀλλάξαν οὔτε οἱ μπάγκες του διπλῶναν ἀποπάνω ἀκόμα καὶ μονάχα πὼς εἶχανε χρωματιστεῖ. Κι ἀκόμα κρεμιόντανε, σὰ νὰ τὰ εἶχα ἐγὼ κρεμάσει τὸ πρωί, τὰ μάτσα τὰ σκοινιά, τὰ θειαφοκέρια, τὰ χταπόδια· κι ἀποκάτω οἱ μπουκάλες μὲ τὰ σκάγια καὶ τὸ ρετινὸ-λαδο, τὰ βάζα μὲ τὴ γιάμπολη, τὴ στύψη καὶ τὴν ἀλοή. Κι ἀποπίσω ὁ ἀφεντικός μου ὀρθός, κοντόπαχος καθὼς τὸν ἄφησα, φουστανελάς ἀκόμα, σβέλτος πάντα μ' ὄλο τὸ ἐγκωμο κορμί καὶ τ' ἄσπρα τὰ μαλλιά.

Μπῆκα μέσα καὶ τοῦ ἔπιασα τὸ χέρι καὶ τὸν κοίταξα στὰ μάτια.

Μὲ κοίταξε καὶ κείνος ξαφνισμένος.

«Δὲ μὲ γνωρίζεις;» τοῦ εἶπα.

Σήκωσε τὶς πλάτες καὶ σούφρωσε τὰ χεῖλη.

«Δὲ μὲ θυμᾶσαι; Δὲ μὲ εἶχες μιὰ φορὰ στὸ μαγαζί;»

Μὲ κοίταξε ἀποπάνω ἴσια μὲ κάτω κ' ἦ ματιὰ του σταμάτησε, σὰ σαστισμένη στὴν καθαρὴ καινούρια φορεσιά μου. Ἔπειτα ἔμεινε κοιτάζοντάς με κατὰματα.

«Τὴ μύτη μου τουλάχιστο δὲν τὴ θυμᾶσαι;» γέλασα.

Χτύπησε τὸ χέρι του στὸ μέτωπο. Καὶ γέλασε καὶ τὸ δικό του πρόσωπο καὶ χύμησε, ἔπεσε ἀπάνω μου καὶ μὲ ἀγκάλιασε.

Δὲ μὲ ἄφησε νὰ φύγω ἴσια μὲ τὸ μεσημέρι. Χαϊρότανε, σὰ νὰ ξανάβρισκε χαμένο παιδί του.

Ἔστειλε κ' ἔφερε καὶ φάγαμε στὸ μαγαζί καὶ μερωτοῦσε καὶ μὲ ξαναρωτοῦσε, ὅσο πού ἔμαθε ὄλο τὸ ἱστορικό μου.

Καὶ ρώτησα κ' ἔμαθα καὶ γὼ πολλά. Μόνο γιὰ ἓνα δὲν τολμοῦσα νὰ ρωτήσω: τί ἀπόγινε κεῖ πίσω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ μαγαζιοῦ. Δίχως νὰ θέλω, τὰ μάτια μου ὄλο πρὸς τὰ ἐκεῖ γυρίζαν. Μιὰ στιγμὴ ἀποφάσισα νὰ βγῶ νὰ δῶ, μὰ πάλι μ' ἔπιανε δειλία, θαρρεῖς ὁ ἴδιος φόβος πού εἶχα μιὰ φορὰ σὰν ξεκλεβόμουνα κ' ἔτρεχα ἐκεῖ κρυφά.

Μὰ ἐκεῖ πού τρώγαμε ὕστερα, ἔμαθα ὅτι ἤθελα νὰ μάθω δίχως νὰ ρωτήσω.

«Τί νὰ πῆ κανένας! Ὅλα εἶναι τυχερὰ στὸν κόσμο· ἔπρεπε νὰ ντέσης ἔτσι μιὰ φορὰ, γιὰ νὰ πᾶς νὰ βρῆς τὴν τύχη σου», εἶπε ξαφνικὰ ὁ ἀφεντικός μου.

«Καὶ κείνοι τί γίνονται;» βρῆκα τὴν ὥρα καὶ ρώτησα καὶ γώ.

Δὲ μελέτησα ὄνομα, ὅμως κατάλαβε.

«Σε καρτερούν», απάντησε και με κοίταζε χαμογελώντας.

«Ο λόγος με χτύπησε σαν αστραπή. Για να μην προδοθῶ, πήρα τὸ ποτήρι κ' ἤπια.

«Ναί, σὲ καρτεροῦνε», ξαναεἶπε ὁ ἀφεντικός μου. «Υστερα ὅταν ἔφυγες, ξεχάστηκε τὸ πράμα και τὴ γυρέψανε δυοτρεις. Τῆς πέσανε οἱ δικοί της, ἡ μάνα της τὴν ἔσφιξε, μὰ δὲ θέλησε νὰ πῆ τὸ ναί. Ἐγὼ ἔναν ἤθελα, τοὺς εἶπα, ἐκείνονε ποὺ δὲ μοῦ δώσατε. Ἄν ἔρθῃ ἐκεῖνος νὰ με πάρῃ, τότες μοναχὰ θὰ παντρευτῶ. Και κλείστηκε ἀπὸ τότες μέσα και δὲν ξαναφάνηκε στὸν κόσμο».

Ἐσκυψα τὸ κεφάλι, σὰ νὰ ντρεπόμουνα νὰ γυρίσω νὰ τὸν δῶ. Τοῦ εἶχα πεῖ ὅλο τὸ ἱστορικὸ μου, δὲν τοῦ ἔκρυψα μήτε πὼς εἶχα παντρευτῆ.

«Και ζῆ ἀκόμη ἡ μάνα της;» ρώτησα.

«Ζῆ», μοῦ εἶπε «ζῆ και βοηθᾷ τὴν Ἄννιῶ. Ζοῦνε κ' οἱ δυὸ με τὶς ξενοδουλειές. Τ' ἀγόρια δὲ βγήκαν προκοπή. Τὸ ἓνα ἔγινε ἀστυφύλακας, τὸ ἄλλο κακοπαντρευτήκε, δυστύχησε.»

«Θὰ πάω νὰ τὶς δῶ», τοῦ εἶπα «ἔρχεσαι μαζί;»

«Γιατὶ δὲν ἔρχομαι;» ἀποκρίθηκε.

Ἦθελε νὰ τοῦ πῶ νὰ πᾶμε ἴσια κιόλας, μὰ τὸν κατάλαβα ποὺ ἤθελε νὰ βγοῦμε μαζί στὸν καφενέ. Μὲ πῆρε και βγήκαμε. Καμάρωνε ποὺ μὲ εἶχε πλάγι του και μὲ γνώρισε με τὸν ἕνανε και με τὸν ἄλλον. Ἰσια με τὸ βράδι ἔπιασα κι ὅλα συντροφιές.

Μὰ τὸ ἄλλο πρωὶ ἄμα ξύπνησα, κάτι με τραβοῦσε

νὰ πάω ἴσια στὴς Ἄννιῶς μὴν ὥρα πρωύτερα. Και τὸ βρήκα κιόλας καλύτερα νὰ πάω μονάχος.

Τράβηξα λοιπὸν ἴσια και μπῆκα στὴν αὐλή.

Τὴ βρήκα ὅπως τὴν ἄφησα. Τὸ πηγᾶδι, τὸ χαμόσπιτο, τὸ πλυσταριό, τὰ δέντρα, ὅλα τὰ ἴδια, σὰ νὰ μὴν πέρασαν ἀπὸ πάνω τους τόσα χρόνια. Μόνον ἡ Ἄννιῶ δὲν ἦταν ἐκεῖ ὅξω, μὰ ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ ἦταν ἀνοιχτὴ και τράβηξα νὰ μπῶ. Φαίνεται ὅμως ν' ἄκουσε τὰ πατήματά μου και βγήκε στὸ κατώφλι.

Μὲ ἀντίκρουσε και στάθηκε ξαφνισμένη και με κοίταξε.

«Ἐέρεις ποιὸς εἶμαι;» ψιθύρισα.

Μιὰ στιγμὴ δὲ μίλησε.

«Σ' ἔμαθα ποὺ ἦρθες», εἶπε ὑστερα.

Τῆς ἔδωσα τὸ χέρι και μοῦ ἄπλωσε και κείνη τὸ ἄκρο της. Μὰ τὸ πῆρε πάλι και τὸ ἄφησε νὰ πέση και με κοίταξε ἀμίλητη.

«Σοῦ τόταξα πὼς θάρθω κ' ἦρθα», τῆς εἶπα.

Κρῦο χαμόγελο τῆς χάρισε μιὰ στιγμὴ τὰ χεῖλη, μὰ ἔβυσε ἀμέσως.

Στάθηκα ὥρα ἐκεῖ και στεκότανε κι αὐτὴ.

Δὲ μούλεγε νὰ μπῶ, δὲ σάλευε ἀπ' τὸν τόπο της.

Τῆς χαμογέλασα, μὰ δὲν απάντησε μήτε στὸ γέλιο. Κοίταξε μόνον μπροστά της, σὰ νὰ μὴν ἔβλεπε μπροστά της σὰ νὰ μὴ στεκότανε ἐκεῖ κανεὶς μπροστά της. Ἐμοιαζε σὰ νὰ ὄνειρευότανε.

Ὁ ἥλιος εἶχε δώσει ἀντίκρου κ' ἔπεφτε στὴν πόρτα και τῆς φώτιζε τὸ πρόσωπο. Δὲν εἶχε πολὺ ἀσκημί-

σει, μὰ ἦτανε στεγνὸ καὶ τὰ μάγουλα πῆραν καὶ σουφρώσανε γύρω στὰ χεῖλη. Εἶχε δεμένη σκέπη στὰ μαλλιά, ἢ ντυμασιά της ἦταν ξεβαμμένη κι ἀπὸ τὶς παντοφλές ποὺ φοροῦσε μισοβγαῖναν ἔξω τὰ δάχτυλα.

«Ἦρθα νὰ σὲ πάρω», τῆς εἶπα καὶ τῆς ξανάπιασα τὸ χέρι. «Μπορῶ νὰ σοῦ φορέσω τώρα μεταξωτὰ φερρέματα, ποδήματα χρυσᾶ», μοῦ ἔρχότανε νὰ τῆς πιάσῃ, ὁ λόγος ὅμως δὲ μοῦ ἔβγαине ἀπ' τὸ στόμα.

Στεκόμουνα μόνο καὶ τὴν κοίταζα καὶ δὲν μπορούσα, δὲν ἤθελα νὰ τὸ πιστέψω αὐτὸ ποὺ ἔβλεπα.

«Ἐλα, ἦρθα νὰ σὲ πάρω», ξαναμίλησα· «δὲν ἀκοῦς;

«Ἄργα ἦρθες», μοῦ εἶπε τέλος καὶ μοῦ ἔριξε μιὰ ἀγέλαστη, στεγνὴ ματιά.

Κ' ἡ φωνή της ἦταν ἄλλο τόσο παγωμένη καὶ στεγνή.

«Τότε νὰ φύγω;» ρώτησα.

«Ναί, νὰ φύγης», ψιθύρισε. Κ' ἔσκυψε καὶ πῆρε τὴ σκούπα, ποὺ εἶχε ἀφήσει ἀπὸ τὸ χέρι ἅμα μὲ εἶδε πρωτύτερα.

Καὶ γύρισα κ' ἔφυγα καὶ γώ...

Ὁ ἔμπορος σάπασε, μὰ ὅταν εἶδε πὼς τὸν κοιτάζαμε ὅλοι, σὰ νὰ περιμέναμε κάτι ἀκόμα:

Καὶ τὴν ἄλλη μέρα—ξακολούθησε—ἔφυγα καὶ γιὰ τὸ χωριό μου. Ἄνοιξα μαγαζὶ ἐκεῖ γιὰ νὰ βροῖσκουμαι σὲ δουλειὰ καὶ δὲν ξανακατέβηκα στὴν πόλη.

«Ἄλλο θάμα τοῦτο», εἶπε ὁ σπαθοφόρος καὶ χτύπησε μὲ τὸ χέρι τὸ γόνατο. Τί, τόμαθε πὼς εἶχες παντρευτεῖ;»

«Ναί, τὰ πρόφτασε ὅλα τῆς μάνας της ὁ ἀφεντικός μου, καθὼς κατάλαβα», εἶπε ὁ ἔμπορος.

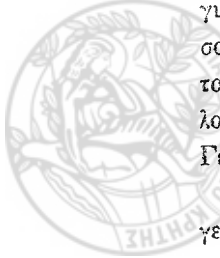
«Καὶ δὲν τῆς ἔδωσες τίποτε;» ρώτησε ὁ γιατρός.

«Ἄφησα τοῦ ἀφεντικοῦ μου νὰ τοὺς δώσει, μὰ δὲν τὰ πῆραν», ἀποκρίθηκε ὁ ἔμπορος καὶ τέλειωσε τὴν ἱστορία.

ΑΝΤΑΡΤΗΣ

ΑΝΤΑΡΤΗΣ

«Ντροπή σου!» ἔγραψε ἡ Σπήλιω Γέρακα τοῦ γιουῦ της ὅταν τὸν ἔμαθε στὴν Ἄρτα· «ὁ ξάδερφός σου ὁ Μπέλιας ἔρχεται μὲ πεντακόσιους. Οἱ δοῦλοι τοῦ σπιτιοῦ σου πάνε κοντά του, οἱ πατρικοί σου φίλοι γίνανε μπουλουξίδες του καὶ σύ, τὸ ἀγγόνι τοῦ Γέρακα, βγῆκες κάτω ἀπὸ ἄλλον καπετάνο!»

Κι ἀληθινὰ ζήλεψε ὁ Παῦλος Γέρακας, ἅμα σὲ λίγες μέρες εἶδε τὸν ξάδερφό του ντυμένον τὰ χρυσᾶ πεσλιὰ τοῦ Θάνου Μπέλια καὶ ζωσμένον τὴν ἀσημένια πάλια τοῦ παποῦ του. Πολεμικὴ φωτιά ἔπνεε γύρω του, ὅλοι βλέποντάς τον ἀναστένανε στὸ νοῦ καπετανάτα καὶ ἀρματωλίκια φημισμένα καὶ πλέκανε καινούριες δόξες.

Τὰ ἐγγόνια τοῦ στρατηγοῦ Δημήτρη Γέρακα φύληθῆκανε κι ἀγκαλιαστήκανε, οἱ πατρικὲς ἀντιζηλιές κ' οἱ ἔχτρες σβυστήκανε μέσα τους ἐκεῖνη τὴ στιγμή. Μὰ ἡ καρδιά τῶν παλιῶν φίλων τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Γέρακα σπαρτάρησε ὅπως εἶδανε ξαφνικὰ μπροστά τους ἄν-

τρα τὸ γιὸ τοῦ ἄρχοντά τους. Πρὸφθυμα θάτρεχε κατόπι του τὸ μισὸ ἄσκέρι τοῦ Βασίλη Μπέλια, φτάνει νάλεγε πὼς μοίραζε κι αὐτὸς λουφέ.

Ὁ Παῦλος Γέρακας κ' οἱ σύντροφοί του εἶχανε ρθει στὴν Ἄρτα μὲ τὴν ὄρμη νὰ σταματήσουνε μονάχα μέσα στὰ Γιάννινα. Μὰ πὼς νὰ πᾶνε ἀφοῦ ὁ στρατὸς δὲν περνᾷ τὰ σύνορα; Ὅλο συντάζεται και δὲν ἔχει συνταγμὸ. Ράθυμες, ἀνεργες, ὀκνὲς περνοῦνε οἱ μέρες. Ἀνάκατα στρατὸς καὶ ρέμπελα γεμίζουνε τὰ στενὰ σοκάκια, τρῶνε καὶ πίνουνε στὶς ταβέρνες, τραγουδοῦνε καὶ κάνουνε ρεμούλες. Οἱ γυμνασμένοι στρατιῶτες δὲν ἔχουνε τί νὰ πρωτοφυλάζουνε: τοὺς πόρους τοῦ ποταμοῦ ἢ τὰ πορτοκάλια στὰ περβόλια. Ἄντιτος ὁ πολὺς στρατὸς, ὁ ἄλλος ἀρλεκίνος. Ποῦ νὰ γνωρίσεις τὸν ταχτικὸ ἀπὸ τὸ ρεντίφη; Κι ὁ ἀντάρτης κι ὁ στρατιώτης ἔχουν ἀρμάθα τὰ φουσέκια σταυρωτὰ στὰ στήθια, κ' οἱ δυὸ ἔχουν κρεμασμένους τοὺς γκράδες τους στὸν ὄμο, τὴ λόγχη ζωσμένη μὲ σκοινί, ἢ περαστή σὰ χατζάρι στὴ ζώνη, ὁ ρέμπελος φορεῖ κορώννα στὸ σκουφο του, ὁ ταχτικὸς εἶναι μὲ σκούφια δίχως στίμμα, μὲ ἡμίψηλο ἢ μὲ λερὸ μαντήλι.

Κι ὁ Παῦλος κ' οἱ σύντροφοί του γυρεύουνε νὰ βροῦν πόρο νὰ περάσουνε τὰ σύνορα.

«Παυλάκη, ἐδῶ καὶ σύ!» ξαφνίστηκε ὁ λοχαγὸς Βουλοδήμος, βλέποντας στὸ δρόμο ποὺ γύριζε ἀπὸ τὸ λόχο του τὸν ξάδερφό του Γέρακα. «Ποῦ νὰ σὲ βάλῃ ὁ νοῦς μου σταυρατό! Λοιπὸν στὰ Γιάννενα;» καὶ σὺ μὲ τοὺς σοφτάδες;»

«Στὰ Γιάννινα!» ἀπάντησε μὲ τόνο πειραγμένος ὁ Παῦλος.

«Δὲν κάθεστε νὰ πέσει λίγο τὸ ποτάμι!»

Κι ὁ λοχαγὸς γέλασε μόνος μὲ τὸ χωρατό του κουτώντας ἄνω κάτω τίς πλάτες του. Μὰ σὰν εἶδε πὼς ὁ ξάδερφός του πειράχτηκε, τὸν καλόπιασε καὶ τοῦ ἀγκάλιασε τὴ μέση, μὴν τοῦ φύγει:

«Ἐλα πάμε νὰ σοῦ κάμω τώρα τὰ μουσαφιρλίγια», τοῦ εἶπε.

Ἡ ἀφέλεια τοῦ ρουμελιώτη ἀξιωματικοῦ ἠσύχασε τὸν Παῦλο.

«Ἄσε τᾶστεϊα, πέ μου τώρα τί ξέρεις;» τὸν ρώτησε σὰν καθήσανε στὸν καφενέ.

«Ῥώτα τὸν ξάδερφο τὸν Μπέλια: αὐτὸς συνεννοεῖται μὲ τὸν ἀρχηγό. Ἐγὼ τί νὰ ξέρω;»

«Τί λὲς θὰ κηρυχτεῖ ὁ πόλεμος;» ξαναρώτησε ἐμπιστευτικὰ ὁ Παῦλος.

Ὁ λοχαγὸς γέλασε: «Ποιὸς πόλεμος; Τὸ λέτε μὲ τὰ σωστά;»

«Τί, ἄδικα μαζεύεται τόσος στρατὸς;» τόνισε ὁ Παῦλος στενοχωρημένος μὲ τὸ εἰρωνικὸ ὕφος τοῦ Βουλοδήμου.

Τοῦτος ξαναγέλασε: «Στρατὸς!» ἀπάντησε ζωηρεύοντας, «ποῦ βρέθηκε; Στρατὸ τὸ λένε αὐτὸ τὸ σκόρπιο ἄσκέρι; χά χά! ἔτσι τὰ βάζουνε, μπρέ, μὲ τὸ Σουλτάνο; Μ' αὐτὸ τὸ μάζωμα θὰ πολεμήσουμε, ἢ μὲ τὸ μπουλούκι τοῦ Μπέλια καὶ μὲ τὸ δικό σας;»

«Μήπως οἱ Τοῦρκοι εἶναι καλύτεροι;»

«Καλύτεροι χειρότεροι, δὲν ξέρω τὸ δικό μας τὸ χάλι βλέπω γώ.»

Τὸ παιδί τοῦ καφενέ ἔφερε τοὺς καφέδες πὸν παραγγεῖλανε κι ὁ λοχαγὸς σίμωσε στὰ χεῖλη τὸ ἀχνιστὸ φλυτζάνι.

«Πφ! νὰ πάρ' ὁ διάολος!» φώναξε ἄξαφνα φτύνοντας τὴν πρώτη ρουφιζιά. «Ἔλα δῶ, βρέ! Πάρ' τον πίσω γλήγωρα καὶ δὲς τονε τάφεντικιοῦ σου νὰ τὸν πιῇ, θὰ γλιμντρήσουμε!»

Ὁ ὑπηρέτης πῆρε τοὺς καφέδες μὴν ξέροντας νὰ γελάσει ἢ νὰ τρομάξει μὲ τὸ ἀγρίωμα τοῦ λοχαγοῦ. Οἱ καθισμένοι τριγύρω στὰ τραπέζια γελάσανε δυνατά.

«Τί ἔπαθες πάλι, Θανασοῦλα;» ἄκουσε ὁ λοχαγὸς μιὰ φωνὴ στὴν πόρτα. Δυὸ ἀξιωματικοὶ μπήκανε στὸ καφενεῖο.

«Καλῶς τους! Ἐλάτε νὰ πάρτ' ἓνα κριθαροζοῦμι καὶ σεῖς. Νά, γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ τοὺς φουρνιάρους ἔφεξε», ξαναεῖπε δυνατὰ ὁ Βουλοδῆμος κ' ἔδειξε στὸ βάζο μὲ τὸ κεφάλι.

«Κι ὁ ξάδερφός μου ἐδῶ θέλει πόλεμο» πρόστεσε σιγώτερα καὶ σύστησε τὸν Παῦλο στοὺς συναδέσφους του.

«Στὸ λόγο μου τὸν ἀνοίξαν οἱ Μεσσηνιοὶ μὲ τοὺς Μανιάτες. Καλὰ πὸν δὲ μᾶς δώσαν ἀκόμα τουφέκια», εἶπε ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς τρώγοντας τὰ φωγηνετα καὶ σέρνοντας τὰ σίγμα.

«Ἄκου τα, πόλεμος χωρὶς τουφέκια», ξαναγέλασε ὁ Βουλοδῆμος.

Ὁ Παῦλος κοκκίνησε.

«Τρεῖς ἄνδρες, δυὸ ψάθες· γιὰ στρώμα καὶ γιὰ σκέπασμα. Πῶς θὲς νὰ μὴ μαλλώσουνε;» πρόστεσε ὁ ἄλλος ἀξιωματικός.

«Θὰ καλέσουνε, λέει, δυὸ ἡλικίες ἀκόμα.»

«Τὰ ἴδια τῆς συχωρεμένης τοῦ 78 καὶ τοῦ 86, ξέρεις, ξάδελφε, στὰ 78 βγήκα καὶ γώ ἀντάρτης. Εἴμουν νὰ τότε λοχίας· πολέμησα στὴ Θεσσαλία μὲ τὸν Τερτίτη.»

Νέος γαλονὰς πλησίασε στὸ τραπέζι καὶ τὸν ἔκοψε.

«Ἐέρετε, οἱ προβιβασμοὶ ἀναβάλλονται», μουρμούρισε σκύβοντας στὸ τραπέζι.

«Ποῖς σοῦ τόπε;» ρώτησε βιαστικὰ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀξιωματικούς.

«Εἶχα γράμμα σήμερ' ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.»

«Σώπα καὶ τὰ γαλόνια θὰ τὰ πάρουμε διπλά στὴ μάχη. Δὲ βλέπεις, ἦρθανε νὰ μᾶς βοηθήσουνε κ' οἱ σοφράδες», εἶπε γυρίζοντας μὲ χαμόγελο στὸν ξάδερφό του ὁ Βουλοδῆμος.

«Τὴν πατρίδα θὰ βοηθήσουμε», πετάχτηκε μὲ ὄψη διπλοκοκκινισμένη ὁ Παῦλος.

Ὁ Βουλοδῆμος μετάνοιωσε. Τονὲ χτύπησε στὴν πλάτη χαδευτικὰ κι ἄλλαξε ὁμιλία:

«Μωρέ, ἀκοῦστε νὰ γελάστε», ἄρχισε γελώντας πρώτα ὁ ἴδιος. «εἶχα μέρες νὰ δῶ τὸ Ζαρκαδιὰ καὶ πῆγα χθὲς στὴν καμαρά του. Ποῦ λέτε πῶς τὸν ἤβρα; Σταυροπόδι στὸ κρεβάτι καὶ διάβαζε κανονισμό ἐκστρατείας.»

«Δὲν τὸ ξέρεις;» πρόστεσε ἓνας ἄλλος λοχαγὸς ἀπὸ

τόν κύκλο, «ἔμαθε πὼς ὁ λόχος του θὰ κάμει πρῶτος γερούσι στὸ Ἴμαρετ καὶ κλείστηκε μέσα καὶ διαβάζει».

«Ἐμεῖς θὰ μποῦμε ἀπὸ τὸ Πέτα», εἶπε ὁ Βουλοδῆμος «ὁ Λυκοῦργος καὶ γώ. Τί θὰ κάμει μοναχὰ τοὺς τετσερέδες. Ποῦ νὰ τοῦ βρῶ μουλάρι νὰ τοὺς κουβαλᾷ! Καθὼς ἀνοίξε, ποῦ λέτε, τὸ δισάκι του μὲς τῆ σκηνή, κυλήσανε τρεῖς, ἕνας ἀπάνω στὸν ἄλλονε φρεσκογανωμένοι σὰν ἀρβανίτικα κεφάλια λαμπεροί. Κ' ἕνα ταψὶ ἀπόκοντα. Θὰ φάμε πῆτα, λέει στὰ Γιάννενα. Καὶ μέσα στὸν ἕνα τετσερέ στοιβαγμένα μὴ ντουζίνα γάντια. Μὲ τσαρούχια στὰ ποδάρια καὶ μὲ γαντωμένο χέρι ἔρχεται καὶ μοῦ δίνει ἀναφορά. Τί ἔχουμε τὰ δοῦμε ἀκόμα».

Κι ὁ Βουλοδῆμος γελοῦσε.

«Θανάση, ὁ ξάδερφός σου», τονὲ σκούνησε ὁ πλαγινός του κ' ἔδειξε πρὸς τὴν ἀνοιχτὴ πόρτα τοῦ καφενέ.

Ἦ Βασίλης Μπέλιας περνοῦσε ἀπόξω μ' ἕναν ἀνώτερο ἀξιωματικό. Κρατοῦσε ὀρθὸ τὸ μελαψὸ κεφάλι καὶ ἀλύγιστο τὸ φιλόλιγνο κορμί. Οἱ πούλιες καὶ τὰ τιγέρια λαμποκοποῦσανε στὴ σκούφια κ' ἡ ἄκρη τῆς γυριστῆς πάλας χτυποῦσε στὸ γόνατο κάτω ἀπὸ τὸν κεντημένο βελουδένιο ντουλαμά.

«Βάζουνε τὰ σκέδια», εἶπ' ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς.

Ἦ λιγερόκορμος ὄπλαρχηγός εἶχε σταματήσει ἐκεῖνῃ τῇ στιγμῇ στὸ ἀντικρυνὸ πεζοδρομιο καὶ χειρονομοῦσε

ζωηρά, μιλώντας μὲ τὸ σύντροφό του, τὸ ἀσπραδί. τῶν ματιῶν του γιάλιζε ἀγριωπύ, ἴσια μὲ τὸν κύκλο τῶν ἀξιωματικῶν μέσα στὸν καφενέ.

«Τί σκέδια! Τὸ φρουραρχεῖο μπόδισε νᾶρχουνται οἱ ἀντάρτες μὲς τὴν πόλη καὶ ὁ καπετάνιος τους, δὲν ἔχει τώρα τί νὰ τοὺς κάμει. Ὅξω στὰ λιοστάσια ποῦ νὰ βρεθεῖ τζάμπα κρασί.

Φοβάται πὼς θὰ τοῦ φύγουν», εἶπε ὁ Βουλοδῆμος.

«Μακάρι, νὰ γλυτώναμ' ἀπ' αὐτούς. Μὴ μαζέψουμε καὶ μεῖς τὸ παλιάσκειρό μας», εἶπε ὁ ἄλλος λοχαγός.

«Τότε καὶ γὼ ἄς σᾶς ἀδειάσω ἐδῶ τὸν τόπο», ξαναπειλάστηκε ὁ Παῦλος, βρίσκοντας ἀφορμὴ νὰ σηκωθεῖ.

Ἦ ἀξιωματικός ἔκαμε νὰ δικαιολογηθεῖ, ὁ Βουλοδῆμος δοκίμασε νὰ τὸν κρατήσῃ, μὰ ὁ Παῦλος χαϊρέτησε ψυχρὰ κ' ἔφυγε.

Μὲ ψυχὴ βαρῦθημη, μὲ κλονισμένο θάρρος ἔσμιξε τοὺς συντρόφους του.

«Μὴν τοὺς ἀκοῦς, ἄς λένε», τὸν παρηγόρησε ὁ ἀντάρτης ποιητής· «ἡ ραθυμιὰ τοὺς κάνει τέτοιους ὄχι τὸ αἶσθημα, ὁ ἐνθουσιασμός τοὺς λείπει, καὶ αὐτὸς θὰ νάφει σα βροντήσῃ τὸ τουφέκι. Τὸ αἶσθημα κ' ἡ παλικαριά δὲ λείφανε ποτὲ ἀπ' τὸ γένος».

«Τὸ γένος μας εἶναι μεγάλο καὶ θὰ μεγαλογογγήσει», πρόστεσ' ἕνας ἄλλος νέος, νησιώτης εὐγενής.

Τὰ ποτήρια ἀδειάσανε — ἡ δμιλία γινότανε σ' ἕνα βρωμερὸ ξενοδοχεῖο, ὅπου δειπνοῦσανε οἱ νέοι ἀντάρτες — κ' ἔτσι μπόρεσε νὰ ὄνειρευτεῖ καὶ αὐτὴ τῇ νύχτα

ὁ Παῦλος ξεσκαλωμένα τὰ ἡπειρώτικα βουνά.

Ὅσοσο φτάνουν δλοένα νέοι ἔφεδροι κ' ἔθελοντες κι ἀντάρτες. Ποῦ νὰ βρῆ σκεπὴ ὁ ἀρχηγὸς γιὰ τόσον κόσμο κι ὁ δήμαρχος τόσους πολλοὺς ὄχτροὺς νὰ τοὺς στείλει κατάλυμα στὰ σπίτια τους! Γεμάτα ὅλα τὰ χαλέπιτα, οἱ ἀποθῆκες, τὰ σκολιά, τὰ παλιὰ τούρκικα σεράγια, τὰ χάνια γίνανε στρατώνες, οἱ ἐκκλησιῆς δὲν παίρνουν ἄλλους κι ὅπου σπίτι μὲ γερὰ παράθυρα καὶ σκάλα πού δὲν τρέμει νὰ πέσει τὰ γραφεῖα στήσανε τὰ τραπέζια τους κ' οἱ ἀξιωματικοὶ τὰ κρεβάτια τους. Καὶ σὰ νάνοιζανε κ' οἱ καταρράχτες τούρανοῦ, δὲ σταματᾷ ἡ βροχὴ ὅλον τὸ Μάρτη. Τὸ νερὸ εἶναι γόνα στὶς σκηνὲς κοντὰ στὸν ποταμὸ κ' οἱ ἑλιές τοῦ κάμπου δὲν μποροῦνε νὰ φυλάξουνε τοὺς ἀντάρτες.

Χιλιάδες γυρεύουνε σκεπὴ μέσα στὴ στενὴ πόλη, θέση, ἄδειο κἀθισμα δὲ μένει μέρα καὶ νύχτα σὲ ταβέρνες, σὲ μαγέρικα καὶ καφενέδες. Κ' ἡ βροχὴ δὲν ἀφίνει πάντα νὰ γυμναστῇ ὁ στρατός. Ἐπειτα κι ὅλας ἀνοιξὴ ἔρχεται καὶ μὲ ἥλιο, μὲ θεοῦ χαρὰ θὰ πολεμοῦμε. Κι ἂν ξαστερώνει ποῦ καὶ ποῦ, φτάνει νὰ βγαίνουνε στὰ λιοστάσια οἱ σαλιισταδες, νᾶκούνε τὶς σάλπιγγες οἱ τούρκοι καὶ νὰ λένε πὼς εἴμαστε μυριάδες. Κάστρο ἔχουνε κάμει ἀντικρονὰ τὸ Ἰμαρέτ, μὰ ὁ Βασίλης Μπέλιας πάει μὲ δυὸ χιλιάδες νὰ χτυπήσει τὸ Συρράκο, ὁ Ντούλα Μπούρδας νὰ μπεῖ μὲ χίλιους ἀπὸ τὴν Καλεντίνη, πρᾶ, πρᾶ, ὄρὲ Σούλι ἀθάνατο, θὰ σὲ πατήσω πάλε! τόπο καὶ μάνιωσε ὁ σουλιώτης Πιλιαμπέσας. Σὲ τρεῖς μέρες θάμαστε στὰ Γιάννινα.

Μὰ κ' ἡ βροχὴ ἀσταλαμάτη. Τὰ ἔρμα στάγια θὰ πέσουνε, κρῖμα στάσκαφτα τἀμπέλια, οἱ σταφίδες θὰ μείνουν ἀκλάδευτες κι ἄκουρα τὰ δόλια πρᾶτα, μουρμουρῶζει καὶ κλαίγεται ὁ στρατός. Πόλεμο μοῦθελες, ζήτω μοῦ φώναζες! ἀναγελᾷ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Ψευριάσαμε ἀνάλαγοι, πουντιάσαμε δίχως μαντύα, ἡ βροχὴ μᾶς ἔρεψε, τὸ κρὺ μᾶς ψώφησε, ἀκούγονται παντοῦ φωνές. Μὰ καὶ προδότης ὅποιος λέει πὼς δὲ θὰ μποῦμε στὰ Γιάννινα.

Μὰ τὸ κανόνι βροντᾷ ἄξαφνα ἕνα δειλινὸ καὶ λύνει τὴ ραθυμιὰ ἀπὸ τὰ κορμιὰ καὶ ξανανάβει τὸ μεθύσι. Σὰν ἀλαφιασμέν' ἀντιβογγοῦνε τὰ βουνὰ τὴν ταραχὴ. Καμίνι δλόφλογο βουτίζει ἀντικρονὰ τὸ Ἰμαρέτ, ἀποκρυμένη τραντάζει καὶ πνίγει στὸν καπνὸ τὴ λαγκαδιὰ τοῦ ποταμοῦ ἡ Βλαχέρνα, μὲ διπλὴ φωτιὰ τοὺς ἀποκρίνονται ἀπὸ τὸ ψῆλος τους βαριά μουγγὰ ὁ Ἀμυντικὸς στρατώνας καὶ παραπέρα τὸ Θεοτοκιο. Καὶ σ' ὅλη τὴ στοργυλὴ γραμμὴ τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ δεξιὰ καὶ ἀπὸ ζερβὰ τοῦ κάστρου τριζοβολᾷ συγκερατητὸ τὸ τουφεκίδι.

«Πάρ την κι αὐτὴ, βρωμόσκυλο!»

«Χασάν!»

«Γιουσοῦφη! Γουρνομύτη!»

Μιὰ μπόμπ' ἀπὸ τὸν Ἀμυντικὸ στρατώνα σκάζει κατάκορφα τοῦ Ἰμαρέτ κι ὁ καπνὸς κ' ἡ σκόνη σηκώνονται σὲ δλόρθη ψηλὴ στήλη μὲς τὶς φλόγες. Χαρούμενη βουὴ ξεσπᾷ στὰ ταμπούρια δίπλα στὸ γε-

φύρι κατάνακρα του ποταμιού.

«Όλοι μαζί! Από πεντακόσια μέτρα», φωνάζει ὀρθός ὁ ἀνθυπολοχαγός κοντὰ στὸν Παῦλο Γέρακα.

Ἡ μπαταριά βροντᾷ κι ὁ ἀνθυπολοχαγός ὀρθός ξαναφωνάζει:

«Ίσια, φωτιά!»

«Κάθησε κάτω, καπετάνιε!»

Τὰ βόλια σφυρίζουνε γύρω σὰ μελίσι.

«Φωτιά, παιδιά!»

Τὸ αἷμ' ἀνάβρυσσε ρουινὰ ἀπὸ τὸ στόμα, τρίλισε, ἀκούμπησε στὴ ρίζα τῆς ἐλιάς ὁ ἀνθυπολοχαγός, οἱ κλέωνι τινάζανε ἀπανωθὲ του τὸν ἀνθὸ τους.

«Καλά σας — Γιάννινα — παιδιά —»

«Ὁ δρόμος σου ἅγιος, καπετάνιε!»

«Κρεῖμα στὸ νιό!»

«Χαρὰ στὸ παλικάρι!» ὁ Παῦλος πετάχτηκε ἀπὸ τὸ ταμπούρι ὀρθός.

«Καρδιά, παιδιά! Ποιὸς δέιλιασε;»

Βροντᾷ τὸ Ἰμαρέτ, βογγᾷ ἡ Βλαχέρνα, τὰ βόλια σφυρίζουνε καὶ τρίζουνε.

«Φωτιά, παιδιά! Φλόγα στὴ φλόγα!»

Τριγύρω σύννεφα ὁ καπνός, ἡ σκόνη σίφουνας, ἀκράτητο τὸ ἀστροπελέκι, οἱ βρόντοι κ' ἡ βουή ζαλίζουνε τὸ νοῦ.

«Καλά μας Γιάννινα!»

«Γένος ξύπνησες» φωνάζει ὁ ἀντάρτης ποιητής.

«Ποῦ εἶσαι, νὰ γελάς καὶ τώρα, Βουλοδήμο;» ξεφωνίζει σὰ σὲ μανία ἄγρια ὁ Παῦλος Γέρακας...

Σὲ λίγες μέρες ὀργίζεται καὶ ντρέπεται μὲ τὸν ἐαυτό του σὰ θυμᾶται τὸ μεθύσι αὐτό. Στὰ Γιάννινα: —Βουβὸ κ' ἔρημο ξύπνησε τὴν ἄλλη μέρα τὸ Ἰμαρέτ, ἡ Βλαχέρνα σωπασμένη κι' ἄδειος ὁ πλατὺς ὁ κάμπος πέρα ἀπὸ τὸν Ἄραχτο. Γελοῦνε τὰ βουνὰ στὸν ἥλιο, ὁ Λαῦρος κυλᾷ γαλιανοπράσινα τὰ βαθειὰ νερά του, μοσκοβολοῦνε ὅπως ποτὲ τὰ νερατζάνθη αὐτὴ τὴν ἀνοιξη. Οἱ ἀντάρτες δὲ θυμοῦνται τὰ σεράγια τῶν πασάδων ποὺ τοὺς καρτεροῦνε στὰ Γιάννινα καὶ διαγουμίζουνε κονάκια μπέτηδων στὴ Φιλιπιάδα, ρημάζουνε σπίτια φτωγῶν ραγιαδῶν ἓνα γύρο στὰ χωριά. Κ' οἱ καπετανεῖοι τοῦ στρατοῦ μαλλώνουνε ποιὸς νὰ πρωτοπάει νὰ πρωτοστήσει τὴ σημαία στὸ κάστρο τοῦ Ἀλήπασα. Ὅσο ποὺ ὁ ἐχτρός παίρνει καιρὸ, ξανακαρδιώνεται καὶ τσακίζει καὶ σκορπᾷ τοὺς ἀργοτορημένους.

Καὶ τώρα ὅπου φύγει φύγει καὶ ποιὸς νὰ πρωτορύγει, ποιὸς νὰ γυρίσει πρῶτος στὰ παλιὰ λημέρια. Αἴμνη τῶν πόθω μας, θ' ἀναστενάζεις χρόνια πάλε! Θρηνοιογᾷ ὁ ἀντάρτης ποιητής καὶ φεύγει μὲ τοὺς ἄλλους. Ψόφιοι ραγιαδες φεύγουνε πίσω στὸ στρατό, κοπάδια πρόβατα κόβουνε τὴ βιά τῶν λόγων, ὁ διπλοτρομαγμένος στρατιώτης σπρώχνει τὴν τρομαγμένη σκλάβη γιὰ νὰ προσπεράσει. Πίσω καὶ πλάκωσε ὁ ἐχτρός! Σπάστε τὰ σύρματα, γκρεμίζετε τοὺς στύλους! Οἱ λοχαγοὶ χάνουν τοὺς λόχους τους, ὁ Παῦλος τοὺς συντρόφους του. Ρεκάζουνε τὰ γυναικόπαιδα, ἀποκαμωμένα, γεμίζουνε τὸν κάμπο παρδαλοὶ λεκέδες σωφια-

σμένα έδω μπουλούκια, εκεί ένα δυό, παρέκει ανάκατα με τους περισσότερο αποκαμωμένους στρατιώτες. Στόν άέρ' άχούνε απόβαθα και θλιβερά τὰ μουγκρητά από τὰ γελάδια, πού σέρνει ή σπρώχνει ο χωρικός, από τὰ πρόβατα πού τὰ στρημώνει στη στενή κι' αγαλίκωτη δημοσιά, λοχαγοί σταματούν και παζαρεύουνε τ' άρνιά για τή λαμπρή πού ξημερώνει, χωριάτισσες μαζέβουνε τις καραβάνες, άντάρτες τὰ φουσέκια και τους σάκους πού πετούν οι στρατιώτες, τ' άγγειά του λόχου πού παρατὰ ο σιτιστής, άρπάζουνε τή φλοκωτή βελέτς' από τόν ώμο τής χωριάτισσας.

Ο άξιωματικός γκρεμίζει από τής ζαλίγκα άλλης χωριάτισσας τὸ σουβλί, πού έχει μπηγμένο εκεί για τὸ αύριανὸ άρνι και πιάνει τὸ μισὸν τὸ δρόμο, ο άλλος κλωτσά, ο άλλος βλαστημά, ο Παύλος βρῖξει. Η φαντασία αντίάζεται κανόνια και βλέπει φέσια κόκκινα μπροστά της, στους πιὸ δειλούς γίνονται σκιαχτρα κ' οι ροδανθισμένες κουτσουπιές του κάμπου. Καλή λαμπρή στὰ Γιάννινα! Άρτα καλῶς μᾶ ξαναδέχεται, φωνάζουνε ὅσοι δὲ χάσανε τήν ὄρεξη δὲν ἔχω κήτη πιά, εἶναι πληγῆς οι φτέρνες μου, τέσσερες νύχτες άύπνος, τρεῖς μέρες νηστικός, σύρε κ' ἔλα αποκάμαμε, ἄς ἔρθη ο Τοῦρκος νὰ μᾶς κόψη! μουρμουρίζουνε στους άξιωματικούς, πού θέλουνε νὰ τους σπρώξουνε νὰ πάνε μπρὸς από τὰ χείλη και τους ὄχτους τῶν χαντακιῶν, ὅπου σωριάζονται οι αποκαμωμένοι.

* * *

Οι λοχαγοί άγοράσανε φτηνά τάρνια τής Λαμπρής και καπνὸς και τσίκνα ψηταριάς φουρντώσανε τήν άλλη μέρα τὸν άνοιξιάτικο άέρα εκεί πού μιὰ βδομάδα πρὶν ἔσκαβε τὸ χῶμα ή μπόμπα κ' ή μαπαούτη κάπνιζε. Η-ρεμα ξαναεωδιάζουν τὰ περβόλια, ο Άραχτος τρέχει λαγαρός, φωτεινὸς και καταπράσινος ὅλος ο τόπος. Μᾶς τήν καρδιά τής άνοιξης ἔπεσε τὸ χρόνο αὐτὸ ή λαμπρή. Τὰ δόντια βυθοῦνε στὰ ψαχνά, ή ὄρεξη μεστώνει στὸ κρέας, οι σουγιάδες ξύνουνε τις πλάτες τῶν σφαχτῶν για νὰ προφητευτῆ ή τύχη τής ἔκστρατείας και στὰ παγούρια, γεμάτα κρασί σήμερα, ξεβραχνιάζουν τὰ λαρύγγια κ' ἔρχεται ή καρδιά στὸν τόπο της. Μπρέ, φευγιὸ οι παλιότουρκοι και νὰ μὴν τους κνηγήσουμε! Θάψιαστε τώρα στὰ Γιάννινα. Μ' αν μᾶς αφήνανε κίόλα οι φράγκοι! Δὲ βλέπεις, μᾶς γυρίσανε πίσω απ' τὰ μισὰ του δρόμου.

Ο Παύλος Γέρακας ξαφνίζεται. Σ' ένα στενὸ τής Άρτας στέκει μπροστά του. Κρυμένος κάτω από τήν καπότα ο κατιφένιος ντουλαμάς κ' ή χρυσοκεντημένη σκούφια γυρισμένη άνάποδα.

«Στὰ Γιάννινα θὰ σμίγαμε.»

«Δὲν τους άφίνεις! Ο πόλεμος θέλει παρῶ. Μ' ἔκθεσανε.»

Οι σταυραετοὶ εἶχανε βγει για πλάτσικα, μᾶ στὰ βράχια του Τζουμέρκου πού νὰ βρεθοῦνε πλιάτσικα. Τώρα γυρεύουνε λουφέ. Θυμηθήκανε τις γυναϊκές

τους και τὰ παιδιά ποὺ πεινοῦνε πίσω. Ὁ ψηφοφόρος βγαίνει κάτω ἀπὸ τὸν ἀντάρτη κι ὁ Βασίλης Μπέλιας δὲ ζώστηκε τὴν πάλα τοῦ παποῦ του γιὰ νὰ μαζέψει μαῦρα. Ἄκουσε πὼς π'φτ' ἡ κυβέρνηση και θὰ γίνουνε σίγουρα ἐκλογές. Ἔχασε τὴ δόξα νὰ πάρει τὸ Συρράκο, πρέπει νὰ χάσει τώρα και τὸ βουλευτικί.

Ὁ Παῦλος ξυπνᾷ σὰν ἀπ' ὄνειρο βαρὺ και σὰ σὲ ὄνειρο γυρῶζει στοὺς στενοὺς τοὺς δρόμους, γεμάτους πάλι ἀπὸ ἀντάρτες και στρατό. Οἱ γαριβαλδῖνοι παραδαλεύουνε περισσότερο τὸ θέαμα μὲ τις ὀλοπόφυρες στολές τους. Μερικοὶ κοβαλοῦνε στὸν ὄμο ἀρνια σφαγμένα και γυρεύουνε φοῦρνο νὰ τὰ ψήσουνε. Μὰ λαμπρὴ μέρα σήμερα κ' εἶναι τὰ μαγαζιά κλειστά. Στρατὸς κ' ἀντάρτες γυρεύουνε κρασί και θέλουνε καπνό. Οἱ πόρτες σπάζουνε κ' οἱ ἀδερφοὶ ἰταλοὶ βοηθοῦνε στὴ ρεμούλα.

Ἔνας λεβέντης, τσιγγέλι τὸ μουστάκι του, στέμμα στὸ φέσι, σταματᾷ τὸν Παῦλο:

«Δὲ μὲ γνωρίζεις; Εἶμ' ὁ Νύσο Νακακίτσας, φίλος τοῦ σπιτιοῦ σου. Μοῦ πήρανε ἀγγραφεῖα τὸ κάρρο μου και τᾶλογο. Νὰ ζήσεις, τρέχα γλήγορα νὰ μοῦ τὸ βγάλεις.»

Ἔχασα τὸ λόγο μου· δός μου γραμμα στὸ λοχαγὸ μου. Τὸ ξέρω, εἶναι φίλος σου», τὸν παρακαλεῖ παρέκει ἕνας φαντάρος, ἀπὸ τὸν τόπο του κι αὐτός.

ἌΝουνέ, δός μου ἕνα τάλαιο και θὰ μὲ σώσεις», κ' ἡ βῶχα τοῦ κρασιοῦ ἐπνίξε τὸν Παῦλο. Βαφτιστικὸς τῆς μάννας του ἦταν αὐτός, ἀντάρτης· δὲν πῆγε,

λέει, κοντὰ στὸν Μπέλια κι ἄς τοῦδωσε ἕνα καποστάρικο κι ἄς τοῦταξε λαγὸ μὲ πετραγήλια. Ὅσο εἶναι ζωντανὸς δὲν προσκυνᾷ ἄλλη πόρτ' ἀπ' τῆς νουνᾶς του.

Ὁ Παῦλος τρέχει νάβγει ὄξω ἀπὸ τὴν πόλη.

Χόρτασε και δῶ φαγὶ τᾶσκέρι και ξαπλωμένο στὰ λιοστάσια ξεκουράζει τὸ ἀποκατωμένο κορμί. Ἄλλοι κοιμοῦνται, ἄλλοι ψειρίζουνται στὸν ἥλιο. Μερικοὶ κάμανε κύκλο κάτω ἀπὸ ἕνα πλάτανο και κουβεντιάζουνε.

«Εἶδατε πουθενὰ Τοῦρκο νὰ μᾶς κυνηγᾷ; Γιατί νὰ ὑποχωρήσουμε; Γιατί νὰ δειδιάσουμε τὸν τόπο;

«Κάτι θὰ τρέχει!»

«Ἐένος δάχτυλος!»

«Στὰ 78 δὲ μᾶς γελάσανε; Στὰ 86 δὲ μᾶς ἀποκλείσανε; Και τώρα μᾶς γυρῶζουν πίσω».

Νὰ γελάσει ὁ Παῦλος ἢ νὰ θυμώσει; Γιατί νὰ μὴν πιστέψει προδοσία κι αὐτός; Φεύγοντας χιτὲς μὴ δὲ ρωτοῦσε: γιατί φεύγουμε;

Κάποιος τοῦ χτυπᾷ τὸν ὄμο ἄξαφνα και τὸν ξυπνᾷ ἀπὸ τοὺς στοχασμοὺς.

«Δὲ βγήκα γὼ πιὸ κερδισμένος ποὺ γλύτωσα τοὺς κόπους; Δὲ σᾶς τᾶλεγα; Και σεῖς τί βγάλατε;»

Ἐφεδρος μὲ πολιτικὰ ἦταν αὐτός. Γιὸς κάποιου σταφιδέμπορου τῆς Πάτρας, ἀποσπασμένος σὲ γραφεῖο ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα ποὺ παρουσιάστηκε. Ὅταν ἄνοιξε ὁ πόλεμος, τονὲ δώσανε συνοδὸ σὲ δυὸ ἄγγλους δημοσιογράφους. Διηγῆθηκε τοῦ Παύλου τὸ γλέντι ποῦ κάμε μ' αὐτοὺς και τονὲ χαιρέτησε ὕστερα και πάει.

Μιά σάλπιγγα χτυπά, ὁ κύκλος κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο σκορπίζει κι ὁ Παῦλος μένει μόνος μὲ τοὺς λογισμοὺς του.

Μαγεῖα εἶναι ὁ Ἀπρίλης ἐκεῖ ὄξω. Μοσκοβολοῦνε οἱ λεμονιές, λευκὴ πλημμύρα τὰ λιοστάσια, μεθ' ἃ ὁ δολογάλανος ἀέρας. Ὁ νοῦς τοῦ Παύλου πετᾷ μακριά, σὲ ὄρες ἴσως χαμένες πιά γιὰ πάντα καὶ τὸ κορμὶ λυμένο ἀπὸ τὴν κούραση, ἀπλώνεται στὴ ρίζα μιᾶς ἐλιάς.

Ὁ ἥλιος εἶχε χαμηλώσει, ὅταν τὸν ξύπνησε μιὰ σάλπιγγα ποὺ σήμανε καὶ πάλι σύναξη. Οἱ λόγοι ποὺ ἦτανε σκόρπιοι μέσα στὰ λιοστάσια μπαίνανε στὴ γραμμὴ, οἱ ἀργοπορημένοι σερόντανε μὲ βῆμ' ἀπρόθυμο. Θυμήθηκε κι ὁ ἴδιος τοὺς συντρόφους του καὶ τράβηξε κατὰ τὴν πόλη.

Καὶ κεῖνοι τονὲ γυρέβανε. Οἱ Τοῦρκοι δὲν κατεβήκανε στὸν κάμπο, οἱ εὐζῶνοι τοὺς κρατοῦνε τὸ πέρασμα σὲ μιὰ κλεισοῦρα, τοῦ εἶπανε, σὰν τονὲ σμίξανε ἀποβραδὶς.

Δὲν ἀργήσανε τὴν ἄλλη μέρα, κοντὰ στὸ χάραμα, ὁ Παῦλος κ' οἱ σύντροφοί του βρισκόντανε πάλι στὰ ἠπειρώτικα βουνά.

Τρεῖς μέρες ἀλλάζουνε τουφεκιές ἀπὸ τὰ ταμπούρια τους οἱ εὐζῶνοι μὲ τοὺς τούρκους. Πόσοι εἶναι οἱ τούρκοι ποιὸς τοὺς ξέρει· οἱ εὐζῶνοι ἓνα τάγμα μόνο κ' ἓνα δυὸ μπουλούκια ἀντάρτες· κι ἀπὸ ψηλά ἀπὸ τὸ διάσελο βροντοῦνε ἀριὰ καὶ ποὺ δυοτρία κανόνια γιὰ

νᾶνάβουνε τὰ αἵματα. Πίσω χιλιάδες ὁ στρατός, μὲ μαντάτι δὲ φτάνει. Ἄς τουφεκοῦνε οἱ εὐζῶνοι νᾶ λέμε πὼς πολεμοῦμε.

Στοιβες, λόφοι δλάκεροι τὰ ψωμιά στὴ Στρεβίνα καὶ στὸ Λοῦρο. Χάσιμες, φρέσκες στέργουνε γύρω σὲ συντάγματα καὶ λόχους τὶς κουραμένες οἱ φουρνοι τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴ Φιλιπιάδα, ζυμωμένες ἀπὸ τὰ λεύρια ποὺ ἀφήσανε οἱ τούρκοι φεύγοντας—μόνο οἱ εὐζῶνοι ροκανίζουνε ψηλά στοὺς βράχους τὴν ἀδόντιστη γαλέτα.

«Πόλεμο θέλατε μαθές!» λυσιιάζει ὁ λοχαγὸς Λαγγήνας· ξερός ὁ λάφυγγας, τὸ κέφι θολό, τί σώθηκε τὸ οὔλο ἀπὸ προχτές.

«Τί λὲς μωρέ!»

Πάει νᾶ σκάσει ἀπὸ τὸ κακό του μὲ τὸ μαντάτο, ποὺ τοῦ φέρνει ἓνας ρέμπελος πὼς κουβάλησε δυὸ χιλιάρικες μπουκάλες τίγγα τοῦ συναδέρφου του Παλιούρα, ποὺ φυλάγει μὲ τὸ λόγο του τὴ δημοσιὰ τοῦ Γιανίνου, δυοτρεῖς ὄρες παρακάτω. Τοῦ τὶς ἔστειλε πεσκέσι ἀπὸ τὴν Ἄρτα ὁ ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς του μὲ τὴν παραγγελιὰ πὼς αὔριο θὰ γυρίσει. «Ἄς κάτσει τὸ παιδί, νᾶ κάνει τὴ δουλειὰ του, νᾶ γράφει στὴ φημερίδα του κι αὐτὸ ὑπερσεῖα εἶναι», εἶπε ὁ λοχαγὸς Παλιούρας.

«Φτάνει νᾶ στείλει καὶ κρασί», πρόστεισε ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ λόχου Γιαταγάνας ἀδράζοντας τὴ μιὰ μποτίλια. Καὶ μηδ' αὐτό, μηδὲ τὰ γάλατα κ' οἱ ζαιρέδες καὶ τὰ χλωριὰ τυριά καὶ τὰ γιαούρτια. Εἶναι στάνες

έκει κοντά κι ό,τι θέλεις βρίσκεις.

«Καί μεις έδω να πολεμάμε!» βόγγηξε ό λοχαγός Λαγήνας. «Στόχύρωμα, παλιόσκυλο!» ξεθύμανε, γουρλώνοντας τὰ μάτια στόν ύπερέτη του, ξερομερήτη βλάχο, πού τέντωσε τό αυτί, σάν άκουσε για γασούρια και χλωρά τυριά.

«Καί σὺ έδω πέρα τί γυρεύεις;»

«Φουσέκια, αν περισσεύουνε», ειπε δειλά, σιμώνοντας ό Παῦλος Γέρακας.

«Δέν πᾶς στό διάολο! Γκιντί! Έδω πού μαζωχτήκατε, κατσκοκλέφτες. Φουσέκια θέλετε για τίποτε ψιμάρνια!»

Ό Παῦλος γύρισε τή ράχη χωρίς νάπαντήσει.

«Δέ μᾶς φτάνει τό βρωμάσκερό μας έχουμε και τους σταυραετούς. Έγώ καλά ειπα να τους στέλναμε πίσω άμέσως δεμένους», φώναξε κατόπι του ό λοχαγός Λαγήνας.

Στην άλλη ράχη ήταν ό ξάδερφος του Παύλου Βουλοδημος με τον άλλο λόγο. Άρι βροντοῦσε και κει τό τουφέκι και λευκός καπνός κρεμότανε άνάερα στις τσίμες. Ό άνήφορος ήταν ορθός, ό ήλιος του Άπριλιου εκαιγε κι ό Παῦλος άγκομαχοῦσε κάτω από τη βαρεία καπότα. Κάπου πού χτυποῦσε ψόφια στα κοτρώνια κάποιο βόλι.

«Βρέ, πῶς έδω;» του φώναξε ό Βουλοδημος σάν τον ειδε;

«Φουσέκια θέλω», απάντησε ό Παῦλος κοντανασαίνοντας.

«Κάτσε να ξανασάνεις πρώτα. Έλα ξυπα μέσα.»

Ό Βουλοδημος ειχε σκαμένο μες τό βράχο ένα βαθύ λαγούμι, στρωμένες χάμω ένα σωρό κουβέρτες και καθότανε σταυροπόδι. Δίπλα του τό σπαθίστη μέση ζωμένο τό πιστόλι, τό πρόσωπό του μαῦρο και τό μουστάκι ξεχασμένο άστριφτο.

«Τέτοιες ώρες τί να σε φιλέψουμε! Αυτό είναι τό προσφάγι μου με την ξερή γαλέτα.»

Κ' εδειξε μιὰ τσεπέλα σύκα εκει μπροστά του. Έλα πάρε.»

Ό Παῦλος κάθισε χάμω κ' εκοιψε δυο σύκα.

«Νερό μην έχεις;»

Να τό παγούρι αυτου' μισο νερό και μισο ρόμι. Μη μου τἀδειάσεις όλο μοναχά! Μα πῶς έδω; δε μου'πες!»

«Έδω κοντά ειμαστε και μεις' έχουμε πιάσει στο Άνώγι μιὰ πλαγιά και τουφεκοῦμε.»

«Καίτε φουσέκια δηλαδή. βαρῆτε τὰ βράχια, σάν και μᾶς. Άκου τί γίνεται και μυτη δε ματώνει.»

Συγκρατητή βοή εφτασε απόμακρα, σάν από άλλον κόσμο, βαθιά στόν τράφο του λοχαγου.

«Έχω έναν εφεδρο πού ρήμαξε τὰ φουσέκια με τις μπαταριές. Φουσέκια, ειπες, θέλεις και σύ; Δέν παίρνεις όσα θέλεις! Σάμπως κάνουνε δουλειά κι αυτὰ, φουσέκια δεκα χρονῶν! Τώρα φωνάξω τό σιτιστή μου και σου δίνει.

Μα φάε και μιὰ γαλέτα πρώτα, ξανάσανε.»

Ό Παῦλος πήρε μιὰ γαλέτα κι ό Βουλοδημος εξακολούθησε:

«Έ τώρα, πῶς σοῦ φαίνεται τὸ γλέντι; Δὲν εἶναι ὅπως σοῦ τᾶλεγα στὴν Ἄρτα; Μὲ πορδὲς δὲν βάρουν αὐγά, δὲν τὰ βάζουν ἔτσι μὲ τὴν Τουρκιά. Ἦθελα νᾶξερα, πήρε τὰ Γιάνενα ὁ Βασίλης Μπέλιας;»

«Στὴν Ἄρτα τὸν ἀπάντησα προχτές.»

«Τὰ βλέπεις! Ποῦν' ὁ σοφτὰς ποὺ μοῦ κουνούσε τὸ κεφάλι ὅταν τοῦ τᾶλεγα! Στὰ Γιάνενα θὰ τὰ ποῦμε, μοῦ ἀπαντοῦσε. Αἴστημα κι ὄλο αἴστημα, μοῦ κοπά-νιζε. Θὰ μ' ἔπαιρνε καὶ γιὰ κιοτή, φοβᾶμαι. Καὶ σὺ, θαρρῶ, τὸ ἴδιο θὰ μὲ παίρνεις ποὺ μὲ βρίζεις ἐδῶ μέσα. Θᾶθελος νὰ μὲ δεῖς ὀρθὸν στὸ ταμποῦρι, νὰ δείχνω ἴσως τῶν τουρκῶν ὅ,τι τοὺς ἔδειχνε ὁ Καραϊσκάκης. Ἄλλοι εἶτανε τότες οἱ καιροί.»

«Κ' οἱ ἄνθρωποι ἄλλοι», εἶπε ὁ Παῦλος.

«Οἱ καιροὶ κάνουν τοὺς ἀνθρώπους, Παῦλο», ἀπάντησε ἦσυχά ὁ λοχαγός. Ἄς ἔσφιγγε καὶ τώρα τὸ λουρί, ἄς καθότανε στὸ σβέγκο ὁ Τοῦρκος κι ἔβλεπε πῶς θὰ πολεμοῦσε ὁ καθένας. Μὰ μὲ φούμαρα καὶ μὲ κ-πνούς, μὲ ρέμπελους καὶ μὲ σοφτάδες δὲν γίνονται πολέμοι στὸν καιρὸ μας.»

Ἦ Παῦλος ἔκαμε κᾶτι νὰ πεῖ, μὰ ὁ Βουλοδῆμος δὲν τὸν ἄφησε.

«Σούσουρα μόνο γίνονται, σούσουρα κι ἀντάρες σὰν καὶ τούτη», ξακολούθησε ὑψώνοντας λίγο τὴ φωνή· «τᾶχερο δὲ βαστᾶ φωτιά, Παυλάκη, φουντώνει μονάχα μιὰ στιγμή καὶ σβύνει. Πρώτη φορὰ τὰ βλέπεις ἐσύ, ρότα καὶ μένα ποῦμαι μικρομαθημένος.

Βγῆκα καὶ γὼ ἀντάρτης στὰ νειάτια μου, πῆγα μὲ τὸ νοῦ μου στὴν Πόλη.

«Ἐ, θὰ τὰ δεῖς καὶ σὺ καὶ θὰ ξεθυμάνεις.

«Ἄκου, ἄκου, μπαταριὲς μοῦ κάνει πάλε ὁ ἀνθυπο-λοχαγός μου, ὅσο νὰ ξεθυμάνει κι αὐτός.

«Μπάμ, μπούμ, νὰ βροκόμαστε σὲ δουλειά, νὰ χα-λοῦμε φουσέκια, νὰ παίζουμε σὰν τὰ παιδιὰ.»—

Ἦ γιαντὸς τοῦ τάγματος, κοντόχοντρος, μισόκοπος ἄντρας, παρουσιάστηκε ἄξαφνα κ' ἔκοψε τὴ συνέχεια.

«Ἐλα, γιαντρέ, κάθησε· μᾶς φέρνεις τίποτε χαμπέ-ρια;»

Ἦ γιαντὸς μάζεψε τοὺς ὄμους: «Τί νὰ σᾶς φέρω!»

«Ἦ ταγματάρχης μας, τί λέει; Ἐμαθε τίποτα;

Ποῦ ἄλλοῦ πολεμᾶμε;»

Ἦ γιαντὸς σούφρωσε τὰ χεῖλια κ' ἓνα χαμόγελο ἔ-δωσε ὕψη ἔσβου στὸ μαυριδερό, ἀνιφτο κι ἀχτένιστο πρόσωπό του.

«Κ' οἱ λαβωμένοι σου τί κάνουνε;»

«Μοῦ σώθηκε τὸ ρετινόλαδο καὶ τὸ κινίνο. Οἱ μισοὶ μοῦρχονται γι' ἄρρωστοι», μισοθύμωσε ὁ γιαν-τρός.

Ἦ Βουλοδῆμος κούνησε τὸ κεφάλι:

«Τί νὰ σοῦ κάμουνε κι αὐτοί! Ἦ ἀγρύπνια κ' ἦ ξε-ρη γαλέτα. Τρεῖς μέρες στὰ προχώματα, χωρὶς ν' ἄλ-λάξουνε. Ἦθελα νᾶξερα τί κάνει πίσω τόσο ἄσκέρι;»

«Μὰ νᾶτανε κορφιάτες κάνε!» θύμωσε σωστά ὁ γιαντὸς, «μὰ ρουμελιώτες καὶ κιοτῆδες δὲν τὸ περίμενε κανεὶς.»

Νέα δημοβροντία ακούστηκε απόμακρο· ὁ γιατρός πού ἔστεκε ὡς τώρα ὀρθός, ὁ μισὸς ὄξω ἀπὸ τὸν προμαχῶνα τοῦ λοχαγοῦ, ἔσκυψε νὰ χωδεῖ ὅλο μῆσα.

«Πέστε τα μὲ τὸν ξάδερφό μου ἐδῶ· ἐγὼ πάω ἀπάνω μιὰ στιγμή νὰ δῶ τί γίνεται», εἶπε ὁ Βουλοδήμος καὶ σηκώθηκε. «Θὰ πῶ τοῦ σιτιστῆ νὰ σοῦ δώσει φουσέκια», πρόστεσε τοῦ Παύλου καὶ βγήκε ἀπὸ τὸν κορυψῶνα.

Μὰ δὲν πρόφτασε νὰ προχωρήσει ἕνας ἑφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς τὸν ἐσταμάτησε γοργανασαίνοντας:

«Κύριε λοχαγέ, οἱ Τοῦρκοι πολεμοῦν νὰ ὑπερφαλαγγίσουν τὸ ἀριστερό μας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ διεύθυνση τῶν πυρῶν τους· γι' αὐτὸ διάταξα συγγενῆ δημοβροντίες. Πρέπει νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ ἀριστερό μας κ' ἕνα τμήμα νὰ πάει νὰ καταλάβει τὴν κορυφὴ ἀπέναντι.»

«Μὲ τί νὰ ἐνισχυθεῖ, παιδί μου, τὸ ἀριστερό μας καὶ ποῦ νὰ βρεθεῖ τὸ τμήμα; Ἄπ' τὸ βράχο νὰ τὸ κόψουμε; Ἔλα, πάμε μαζὶ στὸν ταγματάρχη», ἀπάντησε ἤσυχα ὁ λοχαγός.

«Ἐμεῖς πηγαίνουμε», πετάχτηκε ὁ Παῦλος ὄξω.

«Πόσοι εἴσαστε;» ρώτησε ὁ ἀνθυπολοχαγός.

«Δεκάξη.»

Ὁ Βουλοδήμος χαμογέλασε: «Στάσου νὰ πάρεις πρῶτα τὰ φουσέκια.—Σιτιστῆ, φώναξε τοῦ σαλπιστῆ πού ἔστεκε μερικὰ βήματα παρέκει πίσω ἀπὸ μιὰ πέτρα.

«Πές, γιατί νὰ ζήσεις, ἀπὸ μέρος μου τοῦ σιτιστῆ νὰ δώσει φουσίγγια τοῦ παλικαριοῦ καὶ γαλέτ' ἂν θέλει», πρόστεσε κ' ἔφυγε μὲ τὸν ἀνθυπολοχαγό, ἐνῶ ἡ σάλπιγγα ἔκραζε τὸ σιτιστῆ.

«Καλὸ παιδί, δραστήριο καὶ μὲ γνώσεις», εἶπε ὁ γιατρός τοῦ Παύλου δείχνοντας τὸν ἀνθυπολοχαγὸ τοῦ Βουλοδήμου. «Δὲν τοῦ τόχε κανένας, σὰ μᾶς ἦρθε στὴν ἀρχὴ στὸ τάγμα· ἑφεδρος λέγαμε καὶ νησιώτης κόλα. Κάποιος μάλιστα συνάδερφος τὸν ἤξερε καὶ γιὰ σοσιαλιστῆ.»

«Σοσιαλιστῆ;» διώρθωσε ὁ Παῦλος μηχανικά.

«Ξέρω γώ, φίλε μου; Στὴν ψυχὴ μου δὲν τὸν παίρνω. Ὅπως τὸν βλέπω μάλιστα, δὲν τὸ πιστεύω». Κι ὁ γιατρός τεντώθηκε στὸ γιατάκι τοῦ Βουλοδήμου καὶ μαδώντας ἐν' ἀπάνω στάλλο τὰ σύκα τῆς τσέπης, ἔακολούθησε σὰ σὲ μονόλογο:

«Ναί, φίλε μου, νησιώτης. Μιὰ ιδέα ἦτανε κι αὐτὴ γιὰ τοὺς ρουμελιώτες. Πάει, θὰ μᾶς πάρουνε πιά τὸ ἴρτσι οἱ μωραῖτες. Ἄκοῦς ἐκεῖ Ἀκαρνάνες καὶ νὰ τρέμουμε τὸ τουφέκι! Ὁ ταγματάρχης πάει νὰ σιάσει ἀπ' τὸ κακό του». Ὅσο πού ἦρθε ὁ σιτιστῆς κι ὁ Παῦλος τὸν ἀκολούθησε.

Περνοῦνε φαραγγία, ἀνεβοκατεβαίνουνε ζυγούς, σακφαλώνουνε βράχους ὁ Παῦλος Γέρακας κ' οἱ δεκαπέντε σύντροφοί του. Ὁ ἥλιος τοῦ μεσημεριοῦ τσοῦζει, ὁ ἴδρωτας τρέχει, τὰ γόνατ' ἀποκάνουνε, τέντωσε καὶ λύγα. Ποῦ βρίσκονται, ποῦ πάνε, δὲν ξέ-

ρουνε. Μόνος ὀδηγὸς τοὺς εἶναι ὁ βρόντος τῶν τουφεκιῶν, μιὰ τὸν ἀκοῦνε ἀπὸ τὰ ψηλῶματα, μιὰ τὸν ἔχουνε ἀπὸ τὰ βάρη τῶν λαγκαδιῶν.

Κάπου τραγουδεῖ μιὰ βρύση καὶ φουντῶνει ὁ ἴσκιος στέκουνται, ξεδιψοῦνε καὶ ξανασαίνουνε. Κ' ὕστερα ξαναπέβη καὶ ροβόλα καὶ πάντα λόγγοι, δρυμοί, φουντῶματα, θόλοι καὶ γλοῖσμένα ξάγναντα καὶ βοσκοτόπια εἰρηνικά. Ἐδῶ βαθιοὶ γκρεμοὶ καὶ ξεραῖλα βράχων, παρέκει εἰδύλλια λαγκαδιῶν μὲ ἀνθούς στρωτοὺς καὶ ἀνάβρες γάργαρες περνοῦνε γοργὰ στὰ μάτια σὰν ὄραμα στιγμῆς.

Ὁ Παῦλος θυμᾶται τὸ λόγο τοῦ ξαδέρφου του· τὰ Γιάννινα δὲν παίρνουνται μὲ τοὺς σοφτάδες, δεκαῆξι ἀντάρτες δὲν κρατοῦνε τὸ κύκλωμα τοῦ Τούρκου. Βοήθεια ζήτησε ὁ διοικητὴς τῶν εὐζώνων· εἴτε δὲν ἦρθε εἴτε ἄργησε, ὁ ἐχτρός προχώρησε. Οἱ ἀντάρτες τὸ μαντεύουνε ἀπὸ τὸ τουφεκίδι ποὺ πυκνώνει, ἀπὸ τὸν ἀπανωτὸ βρόντο τῶν κανονιῶν. Τρεῖς ὥρες περπατοῦνε νὰ φτάσουνε στὸ βράχο, ποὺ δεσπόζει τὸ δεξιὸ τοῦ ἐχτροῦ, καὶ βρεθῆκανε μακρύτερα. Ἄδικα ἀλαφρώσανε τὸ λόχο τοῦ Βουλοδήμου ἀπὸ τὰ φουσεκία. Ἀπὸ τὴν κορφὴ ποὺ σταθῆκανε, τὰ βόλια δὲ φτάνουνε τὸν ἐχτρό· καὶ ἂν θέλουνε νὰ πάνε πρὸ σιμά, τὸ ποτάμι κόβει ἀνεπάντευχα τὸ δρόμο. Δὲν τοὺς μένει ἄλλο παρὰ νάγναντεύουνε καὶ νὰ ξαποστάσουνε.

Τσακίτ' ἦ μέρα καὶ τὸ ἀγέρι φυσᾷ σιγαλινά.

Πράσινα, καταπράσινα κ' οἱ ῥάχες καὶ ὁ στενὸς ὁ κάμπος. Ποῦ, ποῦ μόνο οἱ ἀνθισμένες ἀγραπιδιές λευ-

κοροδιζοῦνε ἀπαλὰ καὶ ὁ ποταμὸς, φίδι ἐκεῖ κάτω, μιὰ γάναται καὶ μιὰ ἀσπρογιαλίζει.

Καὶ μακριά, μὲς ἀπὸ τὰ δέντρα, κάτι σὰ σπίτια, σὰν καλύβια φαίνονται καὶ κάποια μαυροῦδια ἀργοσαλεύουνε πέρα στὸν καμπάκη. Τάχα εἶναι τούρκοι, ἢ θραγιάδες χωρικοί, ἢ ἄλογα μόνο καὶ γελιάδια; Κ' ἢ ἀσπριδερὴ λουρίδα ἐκεῖ ζεοβᾷ, στὸ ριζιμὸ, στὸ βάθος, τί νᾶναι; μὴν ὁ δρόμος τῶν Γιαννίνων; Δὲν πάμε κεῖθε; Δὲ μᾶς εἶπανε πὼς τὸν φυλάγει δικὸς μας στρατός;—Μὰ ἀκοῦστε πὼς βουτίζει τὸ κανόνι. Νὰ καὶ ὁ καπνός.—Ποῦ; ποῦ;—ψηλά, ἀπάνω στὸ ζυγὸ, κοντὰ στὸ διάσελο, στὴν κορφὴ ποὺ τὴ στερονοφωτίζει ὁ ἥλιος.

Κ' οἱ ὀμοβροντίες δὲν παύουνε, ὀλοένα καὶ δασεύουνε, ἀκούγονται τώρα συγκαρητές.

«Τόσο κοντὰ καὶ νὰ μὴ φαίνεται καπνός!»

«Ποῦ νὰ τὸν δεῖς; Ἡ μάχη γίνεται βαθιὰ στὴν κλεισούρα.»

«Μὰ τὸ κανόνι σῶπασε· δὲ φαίνεται καπνὸς ψηλά!»

«Ἄκου το πάλε· καὶ ὁ καπνὸς νάτος πρὸ κάτω, στὸν ἀποδῶθε τὸ ζυγὸ.»

«Τὸ τουφεκίδι δυναμιώνει. Κάνουνε γιουρούσι.»

«Ποιοί;»

«Οἱ τούρκοι· τί οἱ δικοὶ μας;»

«Ποιὸς ξέρει, μπορεῖ νᾶφτασε βοήθεια.»

«Πῶς νὰ ζύγωνε κανεῖς!»

«Δὲν πάμε πίσω; Δὲν παίρνομε τὸν ἴδιο δρόμο;»

«Φτάνει νὰ τὸν βροίκαμε!»

Ἡ ἔφοδο βαστᾶ ὦρα μὰ τὸ τουφέκι ἀδυνατίζει λίγο λίγο, παραδιάζει σιγὰ σιγὰ. Τὸ κανόνι σάπασε κι αὐτό, ὅλα σωπάσανε σὲ λίγο. Ἔπεσε κι ὁ ἥλιος καὶ πλακώσανε ἴσκιοι τὰ βουνὰ καὶ τὸ σούρωμα θόλωσε δλόγυρα τὶς ράγες. Σιγή, ξεημιὰ ἔχει ἀπλωθεῖ, μόνο τὸ κρῦο ἀγέρι τοῦ βραδιοῦ σφυρίζει στὸ κορφοβούνι θλιβερά.

«Τώρα τί κάνουμε;»

«Νὰ ξέρουμε μονάχα τί ἔγινε!»

Τάστέρια βγαίνουνε καὶ τρεμοφεγγίζουνε βουβὰ κι ἀδιάφορα. Οἱ ἀντάρτες αὐτιάζονται μήπως ἀκούσουνε πουθενὰ κουνούνια ἢ γαυγίσματα σκυλιῶν. Ἀκοῦνε μόνο τᾶηδόνια ποὺ λαλοῦνε.

Ξάφνω ἀρχίζουνε νᾶνάβουνε φωτιές πρὸς τὰ μέρη ποὺ ἔβραζε ἡ μάχη ἀποβραδὶς. Πάντα καὶ νέα φλόγα ξεφυτρώνει, πάντα κι ἄλλη.

Κι ὅλο δῶθε φτάνουν κι ὅλο πληθαίνουνε κι ὅλο καὶ μεγαλώνει κάθε φλόγα. Χωριὰ θὰ καίγουνται!

«Μὴν προχωρέσαν οἱ δικοὶ μας;»

«Καὶ θᾶνάβανε φωτιές; Θὰ καίγανε ρωμέϊκα χωριά;»

«Μὰ νά, ἀνάβουνε κι ἀποδῶ, ἀπὸ τᾶλλο μέρος. Δὲν εἶδαμε αὐτοῦ τὸ δρόμο τῶν Γιαννίνων; Δικοὶ μας εἶναι κεῖ.»

«Δικοὶ μας, ξένοι—οἱ φωτιές μᾶς ζώσανε»

«Τί κάνουμε;»

«Ποῦ θέλετε νὰ πάμε;

«Πίσω ὅπου μᾶς βγάλει ὁ δρόμος.»

Ἄδικα ψάχνουνε νὰ βροῦνε δρόμο στὸ σκοτάδι οἱ ἀντάρτες. Μπερδεύονται στὰ μονοπάτια, παραστρατοῦνε στὶς λαγκαδιές, τὰ χάνουνε μὲς τὰ ρουμάνια καὶ ξανασκουντάβουνε στὸ ποτάμι. Ἐνα κομμάτι οὐρανὸς μὲ ἀστέρια ἀδιάφορα, καὶ μπρὸς καὶ πίσω καὶ τριγύρω λόγγοι καὶ βουνὰ καὶ σάρες· κι ἂν φαίνεται ἄνοιγμα κάπου, μπροστά τους νέα φωτιά.

«Δὲν καρτεροῦμε τὴν αὐγή;»

«Χαρὰ στον ποῦ τὸν βρεῖ ἡ αὐγή!»

«Λεβέντη, μοῦ δεῖλιασες!»

«Τί δεῖλιασα! Θὰ πᾶμε ὅλοι δεμένοι στὰ Γιάννινα.»

Μὲ χωρατὰ καὶ μὲ πειράγματα γυρέβουνε νὰ κρῦφουνε τὸν τρόπο. Σὲ κάθε ἀνήφορο, κάθε κατήφορο δὲν ξέρουνε ἂν πάνε πίσω ἢ ἔμπρὸς. Ἀτέλειωτη κ' ἡ ὦρα καὶ τὸ δάσος. Τώρα περνοῦν ἕνα ζυγὸ καὶ τᾶπο-νύγτερο φυσᾶ κρῦο ἐκεῖ ψηλά. Ποῦ νᾶμαστε, ξαναρωτιοῦνται. Οἱ φωτιές χαθήκανε. Δεξιὰ νὰ κάμουμε ἢ ζερβά, ποῦναι ὁ βοριάς καὶ ποῦναι ὁ νότος; Δὲ γνωρίζει κανένας σας τᾶστέρια;

Ἄνεβήκανε λαχανιασμένοι στὴν κορφή. Ξαγναντίσανε νὰ μετωρῖζει λειψὸ τὸ μισοφέγγαρο ἀπάνωθὲ τους· μεγαλόπρεπο, σπαθᾶτο, ματωμένο καὶ πυρό. Ἄνατριχιάσανε. Πίσω, παιδιά! Ἐδῶθε πάει ὁ δρόμος στὴ Στρεβίνα. Σοφτάδες! Σοφτάδες! ἀκούει ὁ Παῦλος ἀπὸ πίσω του τὴ φωνὴ τοῦ Βουλοδήμου καὶ χαμηλώνει στὸ σκοτάδι τὰ μάτια του. «Τί φεύγουμε;» δὲ ρωτᾶ κανένας, κανεὶς δὲ μουρμουρίζει, κανένας δὲ

θυμώνει κι ὁ ἀντάρτης ποιητῆς ξέχασε τὴ λίμνη τῶν πόθων.

Περνοῦνε τώρα ὀρθή, κακόβατη πλαγιά τὸ βουνό ψηλὸ σὰν κάστρο, κάτωθε βούιζε ὁ βυθός, ποτάμι θὰ γκρεμιζότανε στοὺς βράχους. Δασὰ κοντόρεια, ἀγκαθερά χαμόκλαδα φράζανε τὸ μονοπάτι. Σταματήσανε μιὰ στιγμή, ἄλλοι ὀρθοί, ἄλλοι καθήσανε. Ἔνας τους σὰ νὰ φικράστηκε κάτω. Δὲν εἶτανε τίποτε κανέν' ἀγρίμι θὰ πέρασε στὸ σῦδεντρο. Προχωρέσαν πάλι. Ἄπὸ ἓνα σύραχο σ' ἄλλο λαγκάδι. Μὰ ξανασταματήσανε. Δὲν εἶναι πάλι τίποτε. Κουκουβάγια σκοῦζει. Σὰ νὰ μὴ φτάνει ὁ τρόμος!

«Κάποια χαλάσματα, ἔρημη κούλια θάναι δῶ», εἶπε ὁ πλαγινὸς τοῦ Παύλου.

«Χαλάσματα, χαλάσματα.»

Τὰ εἶδανε νὰ θαμπογράφουνται στὴ ράχη καὶ τραβοῦνε σιωπηλοί. Μὰ ὅπως κατεβαίνουν τὴν πλαγιά τὸ ποτάμι ξανασέρνεται μπροστά τους κ' ἡ ὀχτιά εἶναι ἀπάτητη. Πίσω! ποῦ πίσω; Ζερβὰ πηγαίνει ἐν' ἄλλο μονοπάτι. Στὴν τύχη, ὅπου μᾶς βγάλει.

Ξαναξεκινοῦνε. Τὸ πόδι πατᾶ στὸ σκοτάδι ἀντικιαστὰ κ' οἱ πέτρες κυλοῦνε στὸν γκρεμὸ, ὅπου βογγᾶ ὁ καταρράχτης. Ξαναλαφιάζονται. Ἔπεσε κάπου τουφέκι καὶ δεύτερο καὶ τρίτο.

«Τώρα εἴμαστε καλά!»

«Ἴσια στὴν κορφή ἀνεβάτε, νὰ πιάσουμε τὴ ράχη», προστάζει ὁ ἀρχηγός.

«Ἴσια!»

«Ἄς τὴν ἀνέβει ὅποιος μπορεῖ.»

Δὲν ἀκούστηκε ἄλλη τουφεκιά, μὰ μιὰ ράχη κλείνει τώρα τὸ δρόμο καὶ κάτω σὰν ἀντάρτα, σὰν καπνὸς φαίνεται πίσω ἀπὸ τὴν κορφή της. Δίχως ἄλλο χωριὸ θὰ καίγεται.

«Τί θέλουμε αὐτοῦ ψηλά; Ζερβὰ νὰ κάμουμε.»

«Ζερβὰ εἶναι τὸ ποτάμι.»

«Καὶ δεξιά τὰ Γιάννινα.»

«Πίσω, πίσω! Οἱ Τοῦρκοι κατεβαίνουν!»

Μὰ ποῦ νὰ βρεθεῖ ὁ δρόμος πίσω; Ἴσια λουπὸν κι ὅ,τι θέλει ἄς γίνει. Τὰ στουρνάρια δὲν εἶναι μαλακότερα καὶ δῶ, κι ἄλλοτε βαρᾶ τὸ παλιοτσάρουχο, ἄλλουνοῦ σακατεύει τὴ φτέρνα ἢ μπότα. Καὶ τὰ φουσέκια πάνε δέκα ὀκάδες.

Ξεψυχισμένοι ἀνεβήκανε τὴ ράχη. Οὔτε ἀντάρτα, οὔτε καπνός· οὔτε χωριὸ βλέπουνε νὰ καίγεται. Τί νᾶτανε; Νὰ γελαστοῦνε τόσοι νομάτοι! Ἡ καρδιά ἤρθε στὸν τόπο της, ἀνασαίνουνε μιὰ στιγμή καὶ ροβολοῦνε τὴ ράχη ἀπὸ τὸ ἄλλο πλάγι. Μ' ἄξαφνα πάλι λαγγεῦει καὶ σταματᾶ ὁ μπροστινός:

«Σιγά, παιδιά, σταθῆτε πατήματα.»

«Νά, δὲν ἀκούς;»

«Πατήματα εἶναι, ἀλήθεια.»

«Ἔρχονται Ἴσια πρὸς τὰ δῶ.»

«Ἀναμερίστε, πιάστε τὴν πλαγιά. Γεμίστε τὰ τουφέκια!»

Παραμερίσανε ὅλοι καὶ ταμπορωθῆκανε στὸ σκοτάδι. Βαστοῦνε τὴν ἀνάσα, μὰ οἱ καρδιές χτυποῦνε

σά σφονδριά στις πέτρες, όπου άκουμπά τὸ στήθος. Τὰ πατήματα προχωροῦνε ἀγάλια· δὲν εἶν' ἕνας, εἶναι πολλοί· τοὺς κρύβουνε τὰ κλαδιά καὶ τὸ σκοτάδι.»

«Μὴν κουνηθεῖ κανεὶς, ἀφίστε νὰ ζυγώσουνε.»

«Νά τοι, δές, σειοῦνται τὰ κλαδιά.»

«Ρώτα ποιοί ναι, πρὶν ζυγώσουνε!»

«Τίς εἶ;»

Καμιὰ ἀπόκριση.

«Τίς εἶ; Τίς εἶ;»

Τὰ κλαδιά ἀνταρτυγήκανε, σάλαγος τάραξε τὸ σκοτάδι.

«Ἐρχονται ἀπάνω μας», μουρμουρίζει μιὰ φωνή. Μπάμ! Μπούμ! Ὁ θόρυβος τριπλώνει, σκορπᾶ· τρίζονε κλαδιά σὰ νὰ σπάζονε καὶ βροντοῦνε λιθάρια στὸν γκρεμό.

Τοῦρκοι θάτανε καὶ φύγανε σὰν ἀκούσανε τουφέκια. Οἱ ἀντάρτες ἀνασάνανε· σηκωθήκανε. Μὰ τώρα ποῖος τραβᾷ μπροστά, μὰ καὶ ποῖος πρωτολέει τό· πᾶμε πίσω;

«Σταθῆτε, δὲν ἀκούτε καί;»

«Σὰ βογγητό!»

«Καὶ μένα μοῦ φάνηκε πὼς κάτι σωριάστηκε μὲ τὴν τουφεκιά.»

Ὁ ἕνας ντράπηκε τὸν ἄλλο καὶ προχωρήσανε στὸ μονοπάτι.

Ἕνα γελᾷδι ξαπλωμένο χάμω ἀργοσπάρραζε τὰ πιονά του πόδια.

«Ποῖος ἔρριξε;» ρωτᾷ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον καὶ προχωροῦνε παραπέρα.

«Σοφτιάδες! Σοφτιάδες!» ἀκούει πάντα τὴ φωνὴ τοῦ Βουλοδήμου ὁ Παῦλος καθὼς τρέχει στὸ σκοτάδι.

Μὰ τὸ σκοτάδι ἄρχισε νὰριώνει καὶ ὁ δρόμος τῶν παλικαριῶν μὲς τὴν τραχειά ἐρημιὰ δὲ βρῖσκει τέλος. Ὅρνιθια αὐτιαζόντανε, μὰ ἀνθρώπινη κατοικιά δὲν ἀπαντούσανε. Κάπου περάσαν ἕνα ρημοκλήσι, μὰ καὶ αὐτὸ χωρὶς καντήλι καὶ ὁ μῦλος, ὅπου σταματήσανε σὲ μιὰ ἄγρια λαγκαδιά, κλειστός, ρημαγμένος καὶ κείνος· βογγοῦσε τὸ νερό, μὰ ἡ φτερωτή του δὲν ἀνάδενε.

Ξάφνω ἕνας ἐσχώρισ' ἕναν ἴσκιο στὸ θαμποχάραμα· ἄνθρωπος εἶτανε κ' ἔφευγε: «Ἕ, πατριώτη! Τοῦρκος, φάντασμα, ὅ,τι καὶ ἂν εἶσαι στάσου!»

«Τί θέλετε;»

«Νὰ μᾶς δείξεις τὸ δρόμο στὴ Στρεβίνα.»

«Στρεβίνα γυρεύετε δῶ; θὰ φτάσουνε καὶ οἱ Τοῦρκοι πρὶν ἂπ' τ' ἔσᾶς;

»Τί; Τοῦρκοι; Ποῦ εἶναι οἱ τοῦρκοι; Τί ἔγινε; Πῆς τί ἔξερες.»

«Νά, πλακώσανε, τσοῦζονε φωτιά, ἄλλοι καὶ τρισσαλοῖ μας τοὺς ραγιάδες.»

«Γλήγορα δείξε μας τὸ δρόμο στὴ Στρεβίνα.»

»Στρεβίνα δῶ; ἔδῶ'στε στὸν Ἄϊ Γιώργη. Μὴ στέκεστε, σύρτε νὰ σμιῆτε τὸ στρατό.»

«Βγάλε μας στὸ δρόμο!»

«Πᾶω νὰ γλυτώσω τὰ γελᾷδια, ὀρέ, νὰ τὰ λακκίσω στὰ ρουμάνια.»

«Γλύτωσέ μας πρώτα.»

«Ἄμάν, βρὲ παλικάρια.»

Μιά κἀνα πιστολιού γυάλισε ἀπάνω του μέσα στὸ θάμπωμα κι ὁ ραγιάς ὑπάκουσε. Κάμινε φτερά τὰ πόδια. Δὲν τὰ κτυποῦσε πιά τσαρούχι, δὲν τὰ ἔσφιγγε μπότα, τἀχρείαστα φουσέκια σκορπίσανε μὲς τὰ ρουμάνια. Χάραζε ἡ αὐγὴ ὅταν ὁ Παῦλος κ'οἱ συντρόφοι του περνούσανε τὸ ξύλινο γεφύρι τοῦ ποταμοῦ ποὺ τοὺς ἔβγαινε παντοῦ μπροστά ὅλη τὴ νύχτα.

Τρεῖς ὥρες ἔστεκε στὸ πόδι ἐκεῖ ἓνας λόχος και περίμενε νὰ κατεβεῖ ἓνας ἄλλος ἀπὸ τὸ βουνό, νὰ ὑποχωρήσουνε μαζί. Τὸν εἰδοποιήσανε ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα, ἦρθε ἡ αὐγὴ και κεῖνος δὲ φαινότανε. Μὲ βιά κρατούσανε οἱ ἀξιωματικοὶ τὸ λοχαγό, ποὺ ἤθελε νὰ μὴν περιμείνουν ἄλλο. Οἱ στρατιῶτες μουρμουρίζανε και βλαστημούσανε.

«Πῆγες, μωρέ, τοῦ τῶπες;» ρωτοῦσε και ξαναρωτοῦσε ὁ λοχαγὸς ἓνα λοχία.

«Τί ψέμα θὰ σᾶς πῶ;»

«Και τί σοῦ ἀπάντησε;»

«Μ' ἔβρισε καθὼς σᾶς εἶπα.»

«Ποῦ τῶβρηκε στὰ κατσάβραχα και τῶπιε!» ἔλεγε ὁ λοχαγὸς στοὺς δυὸ ἄλλους ἀξιωματικούς.

Προσμένανε τὸ λόχο τοῦ Παλιούρα και ὁ σταυραετός, ποὺ ἔφερε χτὲς τὸ μήνυμα τοῦ λοχαγοῦ Λαγίνας για τὲς δυὸ χιλιάρικες μπουκάλες, δὲν εἶπε ψέματα.

«Δὲν τὸ κουνῶ ἀποδῶ», ἀπάντησε ὁ Λαγίνας, σὰν τοῦ μνηύσανε νὰ ὑποχωρήσει. «Στὰ ταμπούρια!» φώ-

νάξε, στὰ «ταμπούρια, παλικάρια!»

«Και γὼ τὸ πίνω, μὰ ὡς αὐτοῦ δὲν καταναίνω», ἔλεγε μέσα του ὁ ὑπολοχαγὸς Γιαταγάνας, ἐκεῖ ποὺ σένταζε τὸ λόχο για τὴν ὑποχώρηση.

Τρομάξανε νὰ βάλουνε τὸν ἀγριεμένον καπετὰν Παλιούρα στὸ ἄλογο, ποὺ εἶχε ὁ λόχος για νὰ σέρνει τὰ φουσέκια. Παρατήσανε αὐτὰ και φορτώσανε τὸ λοχαγό τους.

«Ποῦ πᾶμε, ὀρέ; Στὰ Γιάννινα θὰ πᾶμε, ποιὸς τὸ λέει νὰ πᾶμε πίσω;» φώναζε ὁ λοχαγός.

«Ἄγῶ, στὰ Γιάννινα!» ρέκαζε και ὁ λόχος ροβολώντας στὸ σκοτάδι ἀπὸ τὰ βράχια, ὅσο ποὺ ἔφτασε μαζί με τὴν αὐγὴ στὸ ξύλινο γεφύρι τοῦ Λούρου με τὰ πράσινα, κοιμισμένα νερά.

Ἡ ἥλιος βρῆκε και στρατὸ και ἀντάρτες στὸ μεγάλο δρόμο. Πῆγαινε ὀλόγισα στὴν Ἄρτα και δὲν εἶχανε πιά φόβο νὰ τονὲ χάσουνε.

Τὸ ξάδερφό του Βουλοδήμο ξαναπάντησε ὁ Παῦλος Γέρακας κοντὰ στὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας. Τὸν εἶχε βαρέσει και κείνον τὸ τσαρούχι και γύριζε με τοὺς εὐζώνους του καρβάλα σ' ἓνα παλιομούλαρο.

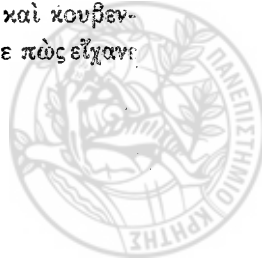
«Ἐ πῶς τὰ βλέπεις τώρα, ξάδερφε; Ξανασμίξαμε», φώναξε τοῦ Παύλου, σὰν τὸν ἀντίκρισε. Ὁ Παῦλος τονὲ σίμωσε: «Μὰ δὲ μοῦ λές, πῶς ἔγινε;» ρώτησε

«Πῶς θὲς νὰ γίνει! Νά, σβάρνα μᾶς πήρανε, σβάρνα πήραμε και μεῖς τοὺς ἄλλους ἀποπίσω και ὁποιος πρωτοφύγει. Κρίμας μονάχα τὸ παιδί, τὸν ἔφεδρο ἀνθυπο-

λοχαγό μου ἤθελε νὰ μοῦ σηκώσει ὀρθὸς σὰν τὸν Καραϊσκάκη καὶ τοῦ τῆ φουτέψανε στὸ γόνα. Θὰ τοῦ ξεθυμάνουνε κι αὐτουνοῦ τὰ αἵματα, ἂ γλυτώσει.—»

Εἶπε ὁ λοχαγὸς καὶ χτύπησε μὲ τὴν ἄκρη ἀπὸ τὸ καπίστρι τὸ κουτσὸ μουλάρι. Ἄν ἤθελε νὰ μείνει πίσω ἀπὸ τὸ λόχο του.

Ὁ Παῦλος στάθηκε καὶ περιμένε τοὺς συντρόφους του. Ἴδιο μουλάρι ἔφερεν πίσω καὶ τὸν ἀντάρτη ποιητῆ, χτυπημένον κι αὐτὸν ἀπὸ τὴν μπότα. Ἐρχότανε δίπλα δίπλα μὲ τὸ λοχαγὸ Παλιούρα, παλιὸ του γνώριμο. Σκυφτὰ εἶχανε τὰ κεφάλια τους καὶ κουβεντιάζανε ἤσυχα ἢ ὄψη καὶ τῶν δυὸ ἔδειχνε πῶς εἶχανε ξεμεθύσει.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ «ΕΔΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ», ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

- Άγρα Τ., Οί Νέοι . . . . .
Δίσχυλον, Προμηθεύς δεσμώτης, μετάφ. Γ. Καλοσγούρου
Άλφιξη Β., Σαούλ, τραγωδία, μετάφ. Γ. Καλοσγούρου
Βουτρεά Δ., Ζωή άρρωστημένη κι' άλλα διηγήματα . . .
Γαβριηλίδου Βλάση, Ταξείδια . . . . .
 Αί γυναίκες . . . . .
Γκαίτε Ι. Β., Φάουστ, μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου . . .
 Αί κατ'έκλογην συγγένειαι, μετάφρ. Γρουάρη . . .
Γκλιγγεσταμ Γ., Παλιά γράμματα, μετάφρ. Ι. Ε. Χρυσάφ.
Γρανίτσα Στ., Του βουνού και του λόγγου . . . . .
Δάντη, 'Η κόλασις, μετάφρ. Γ. Καλοσγούρου . . . . .
Δίπλα-Μαλάμου Κ., Στο διάβα μου, ποιήματα . . . . .
Θεοτόκη Κ., 'Η τιμή και τ'ό χρημα . . . . .
 Οί σιλάβοι στα δεσμά τους . . . . .
Καζαντζάκη Γαλάτσιας, Τη νύχτα τ' Άη Γιάννη . . . . .
Καμπύση Γιάννη, Μυστικό του γάμου.—'Η φάρσα της Ζωή
Δόγγου, Δάφνης και Χλόη, μετάφρ. 'Ηλ. Βουτιερίδου . . .
Μαρίας (Βασίλισσης της Ρουμανίας), Μινόλα . . . . .
Μερμέ Πρ., Κολόμβα, μετάφρασις Ν. Γ. Πολίτου . . . . .
Μορέας J. (Ι. Παπαδιαμαντοπούλου), Οί στροφές . . . . .
Μπεντιέ 'Ιωσ., Τριστάνος και 'Ιζόδη, μετάφρ. Ν. Βεντήρ
Νικοντέμι Δαρ., 'Η δασκαλίτσα, μετάφρ. Ειρήνης Δενδρινού
Νιρβάνα Παύλου, 'Εκλεκταί σελίδες . . . . .
Ντέ'Αμίτσης, Το πατρικό σπίτι—Φούριος, μετ. Γερ. Σπαταλά
Ντιστογιέβσκη Θ., 'Ο παίκτης, μυθιστόρ. μετάφρ. Φιλήντα
Ξενοπούλου Γρ., Φοιτηταί, τρεις πράξεις μ' επίλογο . . .
 Λάουρα (Τ'ό κορίτσι που σκοτώνει) μυθιστ.
Παπαντωνίου Ζ., Πεζοί ρυθμοί . . . . .
Πονταίνι Π., Ανατριχίλες, διηγήματα, μετάφρ. Μ. Κόκκαλη
Ρόδβεργ Β., Ρωμαϊκοί θρόνοι, μετάφρασις Ι. Ε. Χρυσάφη
Σάκη Ζωήρη, Άνθολογία (1899-1919)
Σλουμπερζέ Γ., Βυζαντινά ιστορήματα, μετάφ. 'Ορ. Σχινά
Σολωμού Δ., Τά ιταλικά ποιήματα . . . . .
 Άπαντα, μετά προλόγου Κ. Παλαμά . . . . .
Στρίντμπεργ Άδγ., 'Ο γάμος, μετάφρ. Ι. Ε. Χρυσάφη . . .
Ταγκοπούλου Δ., Τ'ό καινούργιο σπίτι . . . . .
Ταγδε Ρ., Λυρικά άφιερώματα, μετάφρ. Κ. Τρικογιλά
Τσένζορ, 'Η μονάκριβη, μετ. έκ του ζωσσοικού Ι. Βερχωί
Φράνς Δ., 'Ο Κραινκεμπίλης κá., μετάφρ. Α. Πρωτοπάτο
Φωσκόλου Μάρκου Άντωνίου (1669), 'Ο Φορουνάτος . . .
Χατζοπούλου Κ., Βραδινοί θρόνοι, ποιήματα . . . . .
 'Η Άννιά κι' άλλα διηγήματα . . . . .
Χρηστομάνου Κ., Τ'ό βιβλίον της Αύτοκρατ. 'Ελισάβετ
Ψυχάρη Γ., Σά λάμπει ό ήλιος . . . . .
 Άπολογία . . . . .
 Δύο άδέρφια . . . . .
 Τρία λόγια . . . . .